

Arşiv Belgeleri Işığında Onarımlarda Özgünlük Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Kayseri Sahabiye Medresesi

Investigating the Concept of Authenticity in Restoration in Light of Archive Documents: Kayseri Sahabiye Madrasah

Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU^{1b}

Öz

Uygarıkların kültürel kimliklerini sürdürme isteği ve ihtiyacı mimari koruma kavramının oluşmasını ve bu kavramın süreç içerisinde değişip dönüşerek gelişmesini sağlamış, bu kapsamda pek çok koruma ölçütü tanımlanmıştır. Günümüzde koruma eylemlerindeki temel amaç, kültürel mirasın özgün nitelikleri ve bileşenleriyle korunarak geleceğe aktarılması gerekliliğidir. Sahabiye Medresesi 1267-1268 yılında Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından Kayseri’de inşa edilmiş, Selçuklu Dönemi’ne ait önemli eserlerden biri olup günümüzdeki varlığını süreçte geçirdiği koruma faaliyetlerine borçludur. Bu çalışmada, korumada özgünlük kavramı sorgulanmış, medresenin tarihi ve mimari tanımı yapılmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi onarımlarının takip edilebilmesi ve yapı hakkında aydınlanmamış kısımların açığa çıkarılması için arşiv belgelerinden elde edilen verilerle bakım ve onarımlar kronolojik olarak sıralanmıştır. Yapının koruma tarihindeki bilgi boşlukları ilgili belgelerle aktarılmış, koruma müdahalesinin gerçekleştirildiği dönemde etkin olan otoritenin, aktörlerin ve süreçteki kuramsal, teknik, yasal ve yönetsel işleyişin uygulamalardaki özgünlük yaklaşımı sorgulanmıştır. Sahabiye Medresesi’nin onarım sürecindeki özgünlük kavramını mercek altına alan bu çalışmada, onarımlar dönemin şartları dikkate alınarak uluslararası metinlerde tanımlanmış olan özgünlük kavramı ekseninde analiz edilmiş, yapının onarımlardaki özgünlük sorunları ve güncel durumu değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, farklı konularda birçok kez ele alınan önemli Orta Çağ anıtsal yapısı, ilk kez onarım tarihi ve özgünlük sorunsalı bağlamında ele alınmış; gelecek çalışmalara yol gösterici olması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Selçuklu Mimarisi, Kayseri, Sahabiye Medresesi, Koruma ve Onarım Tarihi, Özgünlük

Abstract

The desire and necessity of civilizations to preserve their cultural identities have led to the concept of architectural conservation, which has evolved and changed over time. Many conservation criteria have been defined within this context. Nowadays, the primary goal of conservation efforts is the conservation of cultural heritage’s authentic qualities and components and convey them to future generations. Sahabiye Madrasah, constructed in 1267-1268 by Sahip Ata Fahreddin Ali in Kayseri, is one of the significant structures of the Seljuk Period, and it owes its current presence mainly to the conservation activities it has undergone over time. In this study, the concept of authenticity in conservation is questioned, and a historical and architectural description of the madrasah is provided. Archive research was conducted to trace the repairs carried out during the Ottoman and Republic periods, and by making use of the data obtained, maintenance and repair operations are listed in chronological order. Information gaps in the structure’s conservation history are explained by using the relevant documents, and the approach to authenticity in conservation during the period of conservation intervention is questioned by considering the effective authorities, actors, and theoretical, technical, legal, and administrative functioning in practice. This study, which examines the concept of authenticity in the restoration process of Sahabiye Madrasah, analyzes the structure’s restoration problems and current condition based on the idea of authenticity as defined in international texts, considering the conditions of the relevant period. From this aspect, this significant medieval monumental structure, which has been addressed many times in various contexts, is discussed for the first time in its restoration history and the issue of authenticity, to provide a substantial foundation for future research and guiding and enlightening future studies.

Keywords: Seljuk Architecture, Kayseri, Sahabiye Madrasah, Conservation and Restoration History, Authenticity

* **Sorumlu Yazar:** Ayşegül Akşehirlioğlu (Dr. Öğr. Üyesi), Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kayseri, Türkiye, E-posta: aysegul.kilic@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3009-6264

Atf: Akşehirlioglu, Aysegul. “Arşiv Belgeleri Işığında Onarımlarda Özgünlük Kavramı Üzerine Bir İnceleme: Kayseri Sahabiye Medresesi.” *Art-Sanat*, 22(2024): 133-171. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.22.1368383>

Extended Summary

The definition and scope of conservation have evolved in parallel with the period, geography, country, and circumstances, and it finally took its current form. In the broadest general sense, conservation can be defined as all the efforts made to ensure that the changes and transformations that occur over time do not damage the authentic and historical identity of the cultural heritage assets. In the 19th century, the concept of authenticity entered the conservation agenda, laying the foundations of the understanding of authenticity in conservation by prominent theorists of the time. In the 20th century, the concept of authenticity, first addressed in Carta Del Restauro, emphasized the importance of preserving all valuable elements of buildings in their restorations and function choices, regardless of the era. These characteristics were also mentioned in the restoration articles of the Venice Charter, which is considered fundamental to conservation, emphasizing the need for restoration to be based on authentic and reliable documentation and for the respect of different era additions attributed to the monument. The criteria of authenticity and integrity have been elaborated upon in detail in the Operational Guidelines for the World Heritage Convention, published by UNESCO in 1977. The 1994 Nara Document on Authenticity is the most significant work on the subject, stating that the concept of authenticity consists of various criteria such as design, material, use, function, tradition, method, location and setting, spirit and meaning, and historical evolution. The concept of authenticity has subsequently been addressed in many texts by UNESCO and ICOMOS and information about the criteria for authenticity has been provided.

The development process of the concepts of originality and authenticity in our country has changed and evolved parallel to the historical process of the understanding of preservation and has been established on a conscious basis. In the Ottoman Classical Period, it is seen that foundations had an important role in the field of conservation, while the actual operational and implementation period started in the 19th century. The process of conscious participation in the conceptual discussions on conservation in Europe was realised only in the Republican Period. Although there were important works of the experts of the period, the Venice Charter of 1964 for the protection of cultural assets in our country was adopted in 1967 and the international legal process started to be followed.

The concept of authenticity has gone through various stages in the historical process and today it is defined by many different criteria. Authenticity, which was initially included in the conservation discourse as historical document value and historical authenticity, has expanded over time to include not only the appearance of the building but also elements such as form, material, structural system and craftsmanship. The fundamental principles of the concept of authenticity have increasingly included criteria such as function, period additions, environmental components, color, tone,

and texture over time. It has reached its final form with the inclusion of spiritual, emotional, and sensory values, as well as the concepts of integrity. In this context, the authenticity status of the Sahabiye Madrasah, selected as the subject of study, was examined after the restorations; material, form, construction technique, function, location, and environmental originality were determined as the main criteria. Evaluations and inquiries were conducted accordingly.

Sahabiye Madrasah, built by Sahip Ata Fahreddin Ali during the reign of Ghiyath al-Din Kaykhusraw III in 1267-1268, is one of the significant Middle Age structures of the Seljuk period. Located at the intersection of busy streets in the city center today, the madrasah is single-storey, four-iwan, porticoed, and built of cut stone, following a rectangular plan typology. It was designed around an open rectangular courtyard, with an entrance iwan featuring niches opening to the right and left walls, a large central iwan to the north, porticoes supported by four square columns on three sides, lateral iwans, and cells adjacent to the lateral iwans. There are massive corner towers at the corners of the building, which are designed with a simple form in the Anatolian Seljuk tradition, and the entrance to the building is provided by the monumental crown gate on the south facade. The monumental portal, which protrudes forward in a rectangular shape and exceeds the height of the facade, is the most ornate element of the building with its mass movement and height, and its upper part was renewed during the maintenance and repairs it underwent in the process.

The fact that this important Seljuk structure dating back to the 13th century exists today is undoubtedly due to the maintenance and restoration processes it underwent throughout its historical journey. Considering these studies, knowing the history of restoration of a structure became essential to make informed decisions about conservation and to ensure the preservation of the authentic features of the building. Knowing the restoration history of the building enables the evaluation of both the conservation activities during the process and the current condition of the structure in terms of authenticity. Comprehensive research and archive surveys have been conducted for the restoration history of the structure, and information has been gathered from numerous written and visual sources. In the data obtained, it is observed that there is limited information regarding repair work from the Seljuk Period when the madrasah was constructed. It was determined that the structure underwent repairs during the Ottoman Period, although limited details about these repairs are available. According to records, the building underwent repairs in 1726 and 1909 during the Ottoman Period. Although repair documents were accessed from the Ottoman Archives of the Prime Ministry, specific details about the repairs are not available.

Efforts and works related to the restoration of Sahabiye Madrasa progressed slowly during the early years of the Republic due to the difficult conditions prevailing in the country at that time, and it had to wait until the 1970s for comprehensive maintenance

and restoration to be carried out. Work on the structure began in the early 1900s, with various research and small-scale repair efforts conducted by prominent figures of the era, including Albert Gabriel, Ali Saim Ülgen, and Mahmut Akok. During these works, the existing condition of the building was documented, drawings were made, photographs were taken, and simple repairs were carried out. In 1970, comprehensive repairs were carried out under the supervision of Erol Yurdakul, the director of the General Directorate of Foundations, by the General Directorate of Foundations and many sections of the building were reconstructed. In these applications, many interventions were made using cement and reinforced concrete materials in line with the conservation principles of the time. Another significant and comprehensive restoration of the building took place in 2010. During these efforts, even though it was aimed at rectifying practices that had damaged the authentic features of the structure, contradictory practices were also implemented. Following the section that describes the repairs the building underwent throughout its history; an evaluation section was created to assess the repairs in terms of their impact on the authenticity of the structure. The repairs to the building were scrutinized according to the fundamental criteria established for authenticity in international texts.

This article aims to question the state of authenticity during the changes and repairs undergone by the structure over time and afterwards. In this context, the preservation activities of Kayseri Sahabiye Madrasah throughout its historical process were examined, and the changes and transformations were studied and presented chronologically. The interventions for the restoration of the structure during its long historical timeline were questioned within the framework of main criteria such as Material Authenticity, Formal Authenticity, Construction Technique Authenticity, Usage and Function Authenticity, and Location and Environmental Authenticity. These aspects were evaluated within the conditions created by the possibilities and perspectives of each period. In this scope, the development of the concept of authenticity in conservation was discussed first, and general information was provided about Sahabiye Madrasah, an important madrasah built in the Seljuk tradition. The maintenance and repair works carried out on the building from its construction period to the present day were narrated, and through the conservation efforts at Sahabiye Madrasah, an in-depth analysis of Turkey's conservation history in terms of legal, administrative, organizational, and theoretical aspects was conducted. Important milestones in our country's conservation history and the efforts made on the Madrasah by leading actors at various historical intervals were conveyed. In the evaluation section, the repairs the structure underwent over time were analyzed within the framework of authenticity criteria. Although there are numerous studies carried out on Kayseri Sahabiye Madrasah, the fact that there is no detailed research conducted on the repairs has been one of the most important reasons for the lack of attention to this topic. In this study focusing on the concept of authenticity during the maintenance and restoration process, repairs were evaluated

by the international definition of authenticity, taking into account the conditions of the relevant period. The authenticity issues of the building and its status were assessed. The interventions in the Madrasah's repair process were expressed through analytical narration on drawings obtained from archives and a timeline was prepared for the conservation and repair of the Madrasah and an intervention analysis for the repairs.

When examining the restoration process of Sahabiye Madrasah, it is evident that the interventions made during the Ottoman and Seljuk periods were not conducted according to modern conservation principles. In these periods, the main purpose of conservation was to ensure the continuity of functionality and utility rather than the original qualities of the building. During the Republican period, the madrasah underwent two major restorations, with significant reintegration occurring particularly during the interventions of the 1970s. The various conservation practices carried out during these repairs reflect the conditions and perspective of the period. In particular, the frequent use of reinforced concrete has changed the details of the material and construction technique of the building and violated the principle of reversibility, one of the basic principles of conservation. Such practices have caused the building to lose its authenticity. When changing the function of monumental buildings, the building should be able to carry its new function and its original plan layout and spatial features should be mostly preserved a great extent. As a result, it is of great importance to preserve monumental buildings with their original components following international conservation standards and to pay attention to authenticity criteria in repair works. The subsequent conservation of buildings such as the Sahabiye Madrasah, which are fundamental elements of collective memory and urban identity, should be carried out meticulously and the practices should not cause the loss of the original features of the building and damage the cultural heritage.

Giriş

Geçmiş ve gelecek arasında köprü görevi üstlenen anıtsal yapılar, yer ve bağlam duygusunun yaratılmasında belirleyici olmakta ve önemli hafıza noktaları oluşturarak kentin kendine ait özgün özelliklerini oluşturmaktadır. İnşa edildikleri süreçten günümüze ulaştırdıkları veriler sayesinde, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki sürekliliği sağlayan bu mimari eserler tarih boyunca taşıdıkları sosyal, kültürel, mimari ve sanatsal özellikleri sebebiyle korunması zorunlu varlıklar olarak kabul edilmişlerdir.

Ülkemizde Cumhuriyet Dönemi Koruma anlayışı ve çalışmaları Osmanlı Dönemi'nde oluşturulan yasal ve kuramsal zemin üzerinde gelişmiş, bu konudaki temel yaklaşım dünya koruma söylemine katılım sonrasında değişmiş ve dönüşmüştür. Osmanlı Dönemi'nde yapıların güncel kullanımı ve ata yadigarı olması düşüncesinin ağırlığıyla bakım ve onarım gerçekleştirilirken¹ Cumhuriyet Dönemi'nde uluslararası gelişmelere paralel olacak şekilde tarihî eserler kültürel bir söylem ile değerlendirilmiş², tarihî belge ve kültürel miras konusunda Atatürk'ün 1931 tarihli telgrafı ülkemizde dönüm noktası olmuş³ ve sonraki dönemlerde dünyadaki gelişmelere paralel olarak hareket edilmeye çalışılmıştır.

Koruma konusunda 20. yüzyılın başından itibaren uluslararası ölçekte alınan temel kararlar ile anıtların kültürel miras olarak korunması ve fiziksel bütünlüğünü sağlayan her türlü özgün özelliği ile bütün olarak korunarak gelecek nesillere aktarılması için evrensel ilkeler oluşturulmuştur. Bu kapsamda “Carta Del Restauro”⁴, “Venedik Tüzüğü”⁵ ve “Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama İşletim Rehberi”⁶ gibi uluslararası metinlerde özgünlük ve bütünlük kriterleri detaylı olarak anlatılmıştır. Nitekim koruma söylemlerinde süreç içinde gerçekleşen değişim ile geline nokta da koruma yaklaşımlarında ve uygulamalarında en önemli kavramlardan biri *özgünlük*, bir diğeri ise yapının dönem ekleri ile birlikte korunmasını amaçlayan *bütünlük* kavramı olmuştur. Bu doğrultuda 1994 tarihli “Nara Özgünlük Belgesi” konu ile doğrudan ilgili metin olarak yayımlanmıştır. Bildiride özgünlük kavramının tasarımı, malzeme, kullanım,

1 Emre Madran, *Osmanlı İmparatorluğunun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi: 16.-18. Yüzyıllar* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları), 34.

2 Zeynep İnan Ocak, “Kırşehir Cacabey Medresesi ve Onarımları,” *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 21 (2016), 146.

3 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü (30-10-0-0), 213/445/12, (23 Şubat 1932). Mustafa Kemal Atatürk, 1930 Kasım'ında gerçekleştirdiği gezi sırasında, Konya'daki anıtların harap durumları üzerine Tevfik Biyıklıoğlu ve Afet İnan'ın görüşlerini alarak ilgili telgrafı çekmiş, telgrafta Anadolu Selçuklu uygarlığına ait eserlerin ve arkeolojik değerlerin koruma, bakım ve onarımlarının uzmanlar tarafından yapılması gerektiğini vurgulamıştır.

4 “Carta del Restauro, 1931,” ICOMOS, erişim 21 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf

5 “Venedik Tüzüğü 1964,” ICOMOS, erişim 21 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

6 “Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama İşletim Rehberi 1977,” Dünya Mirası Merkezi, erişim 21 Eylül 2023, <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/document-57-11.pdf>

işlev, gelenek, teknik, konum ve yerleşim, ruh ve anlatımı, tarihî evrim gibi çeşitli kaynaklardan oluştuğuna değinilmiş, bu sayede kültürel mirasın, sanatsal, teknik, tarihî ve toplumsal boyutlarıyla tam olarak tanımlanmasının sağlandığı belirtilmiştir.⁷

Bu açıdan yaklaşıldığında koruma konusunda doğru kararlar alabilmek ve yapının özgün özellikleri ile yaşatılmasını sağlamak yapının onarım tarihini bilmeyi zorunlu hâle getirmiştir. Onarım tarihine hâkim olmak korumanın zaman çizelgesindeki kritik dönemeçlerin, dönem aralıklarının ve süreci etkileyen önemli aktörelere bilinmesini de mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, ülke koruma tarihindeki kilit dönem aralıklarının ve dönüm noktalarının tanımlanması, anıtsal yapıların taşıdığı değerlerin geleceğe aktarılması için doğru stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen Sahabiye Medresesi gerek mimari özellikleri gerek onarım süreci ile kültürel ve tarihî etkileşimin ve sanatsal devamlılığın önemli bir modelini oluşturmaktadır. Bu sebeple, Sahabiye Medresesi'nin tarihi süreç içinde geçirdiği onarımlardaki ve güncel durumdaki özgünlük yaklaşımını sorgulamayı amaçlayan çalışmada, yapının onarım tarihine ait detaylı araştırmalar gerçekleştirilmiş ve kronolojik sıra ile anlatılmıştır. Medresenin geçirdiği bakım ve onarım çalışmalarını gözler önüne sermek fakat en önemlisi bunu özgünlük bağlamında ve çerçevesinde ele almak, hem yapının onarım tarihinde aydınlatılmamış kısımların açığa çıkarılmasına hem de daha sonra yapılacak çalışmalara yardımcı olacaktır.

1. Korumada Özgünlük Kavramı

Kavramlar dinamik bir yaşamın içinde var oldukları için tıpkı canlı bir organizma gibi sürekli değişir, gelişir, genişler, büyür, küçülür veya dönüşür. Bu sebeple kavramlar, farklı zaman aralıklarında veya aynı dönemde farklı bilgi, kültür ve eğilimlere sahip topluluklar tarafından farklı şekilde anlamlandırılabilir⁸. Özgünlük kavramı da doğası gereği tek bir açıdan tarif edilememekte, farklı anlamlar barındırmaktadır. *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*'nde alışılmışlığın dışında, sıradan olmayan, sık rastlanmayan bir olgu olduğu ifade edilmekte⁹, öze dair, özden gelen anlamlarını da içermesi bakımından otantiklik (authenticity) ile eş anlamlı olarak değerlendirilmektedir¹⁰.

Batı dillerinden Türkçeye geçen ve İngilizce, Fransızca ve Almancada, “*özgün, orijinal, hakiki, sahte olmayan, birinci el, kopyalanmamış, gerçek, doğru, taklit olmayan, ilk yazarı veya kaynağı temsil eden*” gibi anlamları karşılayan “otantiklik”¹¹

7 “Nara Özgünlük Belgesi 1994,” ICOMOS, erişim 21 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf

8 Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 65.

9 Güncel Türkçe Sözlük, “Özgünlük,” erişim 07 Haziran 2024, Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr)

10 Fatih Özorhan, “Mimarlıkta Özgünlük Arayışları: 1950-60 Arası Türkiye Modernliği” (Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2008), 7.

11 Nobuo Ito, “Authenticity Inherent in Cultural Heritage in Asia and Japan,” *Nara Conference on Authenticity*

kelimesi; dünya literatürüne 20. yüzyıl başlarında “belge otantikliği” olarak *Universal Encyclopedia*’da girmiştir¹². Süreç içerisinde otantiklik kavramı koruma alanı için de önemli bir terim hâline gelmiş ve koruma literatürüne dâhil olarak kültürel mirasın “bir belge olarak” korunması açısından önem kazanmıştır¹³. Günümüzde koruma alanında “otantiklik” ve “özgünlük” kavramları birbiri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır¹⁴.

Mimari koruma bağlamındaki “otantiklik” kavramı ve kapsamı gündelik kullanımı olan “gerçeklik, sahte olmamak” anlamlarından değişerek ve dönüşerek evrilmiş, bir yapının geçmişine saygı göstererek tarihî özgünlüğünü ve kimliğini koruma amacını taşıyan bir kavram olarak nitelendirilmiştir¹⁵. Riegl, restorasyonda ve koruma çalışmalarında temel yaklaşımı, yapı üzerindeki yaşanmışlık izlerinden oluşan tarihî otantikliğin ve dönem eklerinin korunması olarak benimsemiştir¹⁶. Bu düşünce Boito, Giovannoni, Annoni ve Brandi gibi birçok uzman tarafından da kabul görmüş, restorasyonda özgünlük kavramını belirleyen kapsam sadece yapının görünüşü ile sınırlı kalmayıp form, malzeme, taşıyıcı vb. özellikleri de içine almıştır¹⁷. Bu bağlamda, süreçte yapının malzeme, form, işçilik, işlev ve çevresel bağlamıyla uyumlu ve orijinal olması, otantiklik kavramının temel ilkelerini oluşturmuştur¹⁸. Ersen, taşınır veya taşınmaz bir sanat eserinin otantikliğini benzer şekilde malzeme, biçim/form, işçilik, fonksiyon ve kent dokusu ile belirlendiğini ifade etmiş¹⁹, restorasyon ve konservasyonu yapılacak yapıların bu ilkeler bağlamında detaylı araştırmalarının yapılması, süreç içerisinde yapılar özelindeki etkilerinin nasıl ve ne kadar olduğunun belirlenmesi gerektiğini savunarak bir nevi onarım tarihine atıfta bulunmuştur²⁰. Feilden ve Jokilehto anıtsal yapılardaki özgünlük değerlerini benzer şekilde sınıflandırmışlar ve ek olarak renk, ton, doku, ölçek, tarihî dokuya saygılı yaklaşım kriterlerine

(Nara: ICOMOS, 1994), 35-47.

- 12 Michael Petzet, “In the Full Richness of Their Authenticity,” *Nara Conference on Authenticity* (Nara: ICOMOS, 1994), 85-101.
- 13 Jukka Jokilehto, “Authenticity: A General Framework for the Concept,” *Nara Conference on Authenticity* (Nara: ICOMOS, 1994), 17-35.
- 14 Zeynep Ahunbay, *UNESCO Dünya Miras Listesi ve Miras Yönetimine Etkisi*, ed. Asu Aksoy (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 125-142. Erol Gürdal ve Ahmet Ersen, “Tarihî Yapılarda Duvar Onarımları ve Tarihî Otantikliğin Korunması, Eyüp Sokullu Mehmet Paşa Medresesi Örneği,” *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu V: Tebliğler* (İstanbul: Eyüp Belediyesi, 2002), 126-129.
- 15 Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation* (İngiltere: Butterworth-Heinemann, 1985).
- 16 Randall, Mason, “Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices,” *Assessing the Values of Cultural Heritage*, ed. Marta de la Torre (Los Angeles: Research Report The Getty Conservation Institute, 2002), 9.
- 17 Margaret Rose Olin, *Forms of Representation in Alois Riegl’s Theory of Art* (Pensilvanya: Penn State Yayınları, 1992).
- 18 Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, 80.
- 19 Ahmet Ersen, “Mimari Korumada Otantiklik ve Bütünlük Sorunu,” *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 1 (2009), 8.
- 20 Ahmet Ersen, “John Ruskin (1819-1900) ve Konservasyon Hareketi,” *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 6 (2010), 54.

de değinmişlerdir²¹. Günümüz koruma anlayışında bu kriterlere ek olarak otantiklik, yapıların farklı zaman aralıklarında geçirdiği onarımlar ve ekler ile bir bütün olarak değerlendirilmekte ve yeni koruma kararlarının alınmasına yol gösterici bir kavram olarak tanımlanmaktadır²².

Önceleri mimarlık sorunsalı içinde küçük bir entelektüel alanı kaplayan özgünlük kavramı ve değeri, mimarlık alanının gündeminde 19. yüzyıl ile birlikte daha çok yer almaya başlamış, kavramsal anlamda değişim, dönüşüm geçirmiş, farklı bir anlam, anlatım ve arayış ile kimlik kazanmıştır²³. Koruma anlayışında otantiklik kavramının ilk ortaya çıktığı 19. yüzyıl göz önüne alındığında restorasyon düşüncesinde ideal bir koruma yaklaşımından söz edilememekle birlikte, kültürel miras korumasında günümüz özgünlük anlayışının temelini oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Dönemin önemli kuramcılarında ve “Üslupsal Bütünleme” yaklaşımının temsilcilerinden Fransa’da Viollet-Le-Duc ve İngiltere’de Gilbert Scott yapının malzemesi, formu, yapım tekniği, işlevi gibi günümüzde otantikliğin kabul edilen temel kriterlerine önem vermiş ancak uygulamalarda anıtların inşa edildiği dönemdeki üsluba göre tamamlanması ve yalnız görünüş değil yapının strüktürünün de aynı anlayış ile sürdürülmesi gerektiğini²⁴, özgünlüğün ancak böyle sağlanabileceğini savunmuşlardır. Scott’un yapının kültürel değeri ve özgünlüğünün önemli bileşenlerinden biri olan dönem eklerinin ne kadar değerli olursa olsun kaldırılması gerektiği düşüncesi²⁵, günümüz koruma anlayışındaki otantiklik yaklaşımı ile uyuşmamaktadır. Karşı bir ekol olan “Anti Restorasyon” yaklaşımının önemli temsilcilerinden Ruskin, Morris ve Riegl korumanın temel prensipleri hâline gelen özgün kısımların büyük ölçüde korunmasına yönelik koruyucu bakım, mevcut durumun stabilize edilmesi fikirlerini savunmuş olup bu bağlamda düşünceleri günümüz koruma yaklaşımı ve özgünlük anlayışı ile daha çok örtüşmektedir²⁶.

“Çağdaş Restorasyon” kuramı temsilcilerinden Boito, günümüz koruma ilkelerinin temelini atmış, günümüzde özgünlüğün temel bileşenlerinden olan dönem eklerinin, muhdes ve onarılmış kısımlarının bilimsel yollar ile belirlenmesi düşüncesini ilk dile getiren kişi olmuştur²⁷. Bu kapsamda, modern koruma pratiklerinde, tarihî binala-

21 Can Binan, “Türkiye’de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler,” *TAC Vakfı’nın 25 Yılı Türkiye’de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras* (İstanbul: TAC Vakfı, 2001), 109-114.

22 Mehmet Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” (Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2014), 32.

23 Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” 33.

24 Cevat Erder, *Tarihi Çevre Bilinci* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları), 149.

25 Jukka Jokilehto, “Authenticity in Restoration Principles and Practices,” *Bulletin of the Association for Preservation Technology* 17 (1985), 6.

26 Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” 60.

27 Ersen, “John Ruskin (1819-1900) ve Konservasyon Hareketi,” 55.

rın otantikliğini koruma ve aynı zamanda işlevsel ve sürdürülebilir kullanımlarını sağlama amacı, Boito'nun görüşlerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Giovannani ise koruma kuramında yapıların özgünlüğü bağlamında daha önce çokça dile getirilmeyen işlev parametresinin günümüz otantiklik bileşenlerinden biri hâline gelmesinde etkili olmuştur²⁸.

Kültürel mirasın eşsiz ve tek olması ve bu sebeple gelecek nesillere aktarılma kaygısı tarihî süreç içerisinde özgünlük kavramını oldukça önemli bir konuma yerleştirmiş²⁹, özgünlük kavramı ve değeri, uluslararası kurum, kuruluş ve metinlerde de dile getirilmeye başlanmış ve nitekim doğrudan bu kavramı kapsayan çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Koruma kapsamında oluşturulmuş ilk yayın olan 1931 tarihli “Carta del Restauro”da özgünlük terimi geçmemekle birlikte, kültürel mirasın özgünlüğüne vurgu yapılmış, korumanın bu çerçevede yapılması tavsiye edilmiştir³⁰. Özgünlük kavramının mimari koruma alanında ilke kararı olarak ele alındığı ilk toplantı 1964 tarihli “Venedik Tüzüğü” olup “...anıtısal yapıların, otantikliklerinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasının görevimiz...”³¹ olduğu vurgulanmaktadır. Metinde günümüz koruma anlayışını oluşturan özgünlük bileşenlerinden en çok malzeme üzerinde durulmuş, diğer bileşenlerine çok fazla yer verilmemiştir. 1972 yılında UNESCO tarafından Paris’te düzenlenen kurultayda Dünya Miras Listesi’ne girecek yapıların “üstün evrensel değer” nitelikleri aktarılmış olduğu bölümlerde özgünlük kavramı bileşenlerine atıflar yapılmıştır³².

Otantikliğin ayrı bir bölüm olarak ele alınması ve detaylı bir şekilde tarif edilmesi UNESCO tarafından ilki 1977 yılında yayınlanan “Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi”nde ele alınmış ve detaylandırılmıştır³³. Yine UNESCO tarafından 1976 yılında yayınlanan “Tarihî Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerine İlişkin Tavsiyeler” bildirisinde de genel prensipler altında otantiklik vurgusu yapılmış, özellikle kentsel çevre içindeki özgünlük kriterine yoğunlaşmıştır³⁴. Kronolojik sıra takip edildiğinde 1979 “Burra Tüzüğü”, 1982 tarihli “Floransa Tüzüğü” ve 1987 tarihli “Tarihî Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü”nde özgünlük ve otantiklik kavramlarına değinildiği görülmektedir³⁵.

28 Doğan Kuban, *Tarihî Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama* (İstanbul: YEM yayınları, 2000), 34-60; Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” 69.

29 Binan, “Türkiye’de Anıtısal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler,” 106.

30 “Carta del Restauro, 1931”

31 “Venedik Tüzüğü, 1964”

32 Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” 78.

33 “Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama İşletim Rehberi 1977”

34 Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” 79.

35 “ICOMOS Tüzükleri,” ICOMOS, erişim 21 Eylül 2023. <https://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukler>

Otantiklik kavramının detaylı bir şekilde ele alınarak tanımlandığı doğrudan konu ile ilgili olan ve üzerinde özellikle durulması gerekli çalışma, otantiklik alanındaki çalışmaları ile tanınan Jokilehto, Petzet, Stovel ve Lemaire gibi bilim adamlarının da katılımıyla gerçekleştirilen ve UNESCO'nun ICCROM ve ICOMOS'un katkılarıyla düzenlediği 1994 tarihli "Nara Özgünlük Konferansı" bildirisidir³⁶. Konferansta kültürel mirasın ve anıtların özgünlük kriterleri, süreçleri ve tanımları hakkında detaylı açıklamalara yer verilmiştir. Kültürel mirasın tarihî bağlamda kazandığı değerler ile şekillendiği ifade edilmiş, bu değerlerin ise doğru ve güvenilir olması vurgulanmış³⁷, bir bakıma süreç içerisindeki koruma uygulamalarının da bu kapsamda yapılması gerektiğine işaret edilmiştir. Petzet konferanstaki konuşmasında, otantikliğin malzemenin ötesinde özgün biçim, özgün işlev, özgün konum ve çevre ile sağlanabileceğine değinmiştir³⁸. Bildirgede en önemli hususlardan biri de özgünlük değerini oluşturan kriterlere spiritüel değerler, duygu ve his değeri gibi metafizik bileşenlerin de dâhil edilmesi olmuştur³⁹. Kültürel mirasın korunması ve bu konudaki stratejilerin oluşturulması amacıyla bu bildirgeden sonra ICOMOS VE UNESCO tarafından birçok toplantı ve organizasyon yapılmaya devam etmiş, ICOMOS'un 1999 tarihli "Ahşap Tarihî Yapıların Korunması İçin İlkeleri"nde özgünlüğün ancak bütünlüğü koruyarak sağlanabileceği vurgulanmış⁴⁰, 2003'te gerçekleştirilen "Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler"de özgünlük kavramının bütün kültürleri kapsayacak şekilde saygı çerçevesinde oluşturulması gerektiğine değinilmiştir⁴¹. Özgünlük kavramı 2008'deki "Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü ve Kültürel Rotalar Tüzüğü", 2011 "Valetta ilkeleri", UNESCO'nun (2017) "Dünya Mirası Listesi Uygulama İşletim Rehberi" gibi birçok uluslararası metinde ele alınmış ve "Nara Özgünlük Bildirgesi"ni referans alan çeşitli kriterler tanımlanmıştır⁴².

Ülkemizde ise özgünlük ve otantik kavramının gelişim süreci göz önüne alındığında, korumanın tarihî sürecine paralel olarak değişip dönüşerek bilinçli bir zemine oturduğu izlenmektedir. Korumada Osmanlı Klasik Dönemi'nde vakıfların etkin ola-

i&dil=tr

36 Ulukan, "Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri," 81.

37 Raymond Lemaire ve Herb Stovel, "Nara Document on Authenticity," *Nara Conference on Authenticity* (Nara: ICOMOS, 1994), xxi-xxv.

38 Petzet, "In the Full Richness of Their Authenticity," 85-101.

39 Ersen, "Mimari Korumada Otantiklik ve Bütünlük Sorunu," 9.

40 "Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler 1999," ICOMOS, erişim 19 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0596659001587378959.pdf

41 "Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler, 2003," ICOMOS, erişim 19 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf

42 "The Icomos Charter for the Interpretation And Presentation Of Cultural Heritage Sites, 2008," ICOMOS, erişim 20 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf; "Tam rihli Kentlerin ve Kentel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri 2011," ICOMOS, erişim 20 Eylül 2023, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf

rak rol aldığı, korumanın asıl eylemsel ve uygulama döneminin ise Tanzimat sonrası Batılılaşma sürecini takip eden 19. yüzyıl itibarıyla başladığı görülmektedir. Bu kapsamda, Avrupa’da koruma konusunda oluşturulan kavramsal tartışmalara bilinçli olarak katılma süreci de ancak Cumhuriyet Dönemi’nde gerçekleşebilmiştir.

Osmanlı Dönemi’ndeki bakım ve onarım çalışmalarında günümüz çağdaş koruma yaklaşımlarında olduğu gibi özgünlük kriteri dikkate alınan temel unsur olmamakla birlikte, Osmanlı arşiv belgelerinde farklı kelimelerle ifade edilen onarım faaliyetlerinde özgünlüğe dair izler takip edilebilmektedir. Osmanlı döneminde yapılan onarım çalışmalarından “*Heyet-i Asliye Üzere Tamir*”, “*Tarz-ı Kadim veya Şekl-i (Vaz’ı) Kadim Üzere Tamir*” terimleri ile ifade edilen onarım şekillerinde, yapıların orijinal biçimine sadık kalınarak asıl yapısına zarar vermeden koruma ve onarım yapmak gerektiği ifade dilmekte, yapıların inşa edildikleri dönemin mimari üslup ve özelliklerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır⁴³. Dönemin koruma örgütleri olarak nitelendirilebilecek kurumlarında görev alan ve dönemin en önemli aktörlerinden olan Mimar Kemalettin ve Halil Edhem’in çalışmaları da koruma anlayışındaki özgünlük kavramı ile ilgili fikir vermesi açısından oldukça dikkate değerdir. Halil Edhem Eldem’in yeniden inşa edilmek üzere Akşehir Taş Medresesi’nin taç kapısının yıkılmasını, bu yapının yeniden inşasının imkânsız olduğunu belirterek eleştirmesi⁴⁴ ve Mimar Kemalettin Bey’in Karatay Medresesi’nin avlu ve giriş kapısının yıkılarak yerine kerpiç odaların yapılmasına tepki göstermesi; bu kerpiç yapıların kaldırılarak diğer bölümlerin ise aslının bozulmaması gerektiğini belirtmesi, tarihî yapıları “*eski binalar ve harabeler bir tarih ve mimari kitabı*”⁴⁵ olarak tanımlaması da günümüz çağdaş restorasyon ilkelerinden özgünlük kavramına yapılan gönderme olarak nitelendirilebilmektedir.

Ülkemiz Cumhuriyet Dönemi koruma yaklaşımları paralelinde özgünlük kavramının gelişiminin takip edilebileceği en önemli belgelerden biri Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü tarafından ortak hazırlanan “*Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Fenni Şartname*” resmî isimli “*Vakıflar Fenni Şartnamesi*”dir⁴⁶. Dönemin koruma anlayışı, onarım süreçleri ve teknikleri hakkında bilgiler içeren şartnamenin 4. maddesinde tarihî değeri bulunmayan, mimari ve strüktürel anlamda binaya olumsuz etki eden muhdes eklerin kaldırılması;

43 Abdülkadir Dündar, “Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar,” *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler* (Konya: Selçuklu Üniversitesi Basımevi, 2000), 276.

44 Halil Edhem Eldem, *Tarihî Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1933), 9.

45 Mimar Kemalettin, “Konya’da Alaeddin Sarayı Asar-ı Bakiyesi Karatay Medresesi,” *Yeni Mecmua* 2 (1917), 34; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Mimar Kemalettin’in Yazdıkları* (Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1997), 126.

46 *Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Vakıflar Fenni Şartname* (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1936), 3.

5. maddesinde yapıyı koruma ve güçlendirme amacıyla yapılacak tüm uygulamaların yapıların “*asil yapıldıkları kıymet ve değerde*” olması gerektiğine; 7. maddesinde “*tamir olunacak veyahut yeniden yapılacak herhangi bir kısmın şekli ve orijinalitesi katiyen tebdil edilmeyecektir*” ifadelerine yer verilmiştir⁴⁷. 8. Maddesinde ise yapıların mukavemetini sağlamak için çimento kullanılabilceğı, strüktürel sağlamlığı sağlayabilmek amacıyla bazı yapı elemanlarının orijinalitelerinin bozulmaması şartı ile betonarme yapılabileceğine değinilmiştir. Dönemin şartları kapsamında değerlendirildiğinde, betonarme sağlamaştırma ve çimento çağın modern malzemesi olarak yeni bölümlerin belli edilmesi açısından olumlu bir yöntem olarak düşünülebilir.

Cumhuriyet Dönemi koruma çalışmalarının önemli isimlerinden olan Ali Saim Ülgen’in *Anıtların Korunması ve Onarılması I (1943)* isimli kitabı ve *Restorasyon* dergisinde yer alan “Tarihî Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler (1974)” makalesinde yer verdiği düşünceleri de yaşadığı dönemdeki özgünlüğe bakış açısını tanımlamaktadır. Ülgen, yapıların onarımlarında binanın tarihine tanıklık eden özgün özelliklerinin korunması gerektiğini, betonarme malzemenin ise strüktür sağlamlığı için yapının görünmeyen kısımlarında ve konstrüksiyonunda kullanabileceğini belirtmiştir⁴⁸. Özgünlük kavramı ile ilgili bir diğer dikkate değer kaynak Selahaddin Kandemir’in *Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*’dur⁴⁹. Kandemir rölöve, restitüsyon, rekonstrüksiyon gibi kavramların açıklamasını günümüz çağdaş koruma anlayışına benzer nitelikte özgünlük kavramını vurgulayarak yapmıştır⁵⁰. Dönemin uzmanlarının önemli çalışmaları olmakla birlikte ülkemizde kültür varlıklarının korunmasına yönelik atılan adımlar kanunsal dayanağa geç oturtulmuş, 1964 tarihli “Venedik Tüzüğü”, 1967 yılında kabul edilmiş⁵¹ ve uluslararası yasal süreç takip edilmeye başlanmıştır.

Özgünlük üzerine ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilmiş çalışmalar ve konunun uzmanları tarafından yapılan değerlendirmeler incelendiğinde, özgünlük kriterlerinin süreç içerisinde gelişerek günümüzdeki hâlini aldığı ve şu anda birçok farklı kriter ile tanımlandığı görülmektedir. Özgünlük kavramının gelişim sürecine bakıldığında kavramın ilk olarak tarihî belge değeri ve otantiklik olarak koruma söylemine girdiği, ilerleyen süreçte yapının sadece görünüşü ile sınırlı kalmayıp form, malzeme, taşıyıcı, işçilik gibi kriterleri de içine aldığı görülmektedir. Özgünlük kavramının temel ilkeleri zaman içinde artmış, kronolojik sıra ile işlev, dönem ekleri, çevresel bileşenler, renk, ton, doku kriterleri ile genişlemiş ve spritüal, duygu ve his

47 *Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Vakıflar Fenni Şartname*, 3.

48 Ali Saim Ülgen, *Anıtların Korunması ve Onarılması* (Ankara: Maarif Vekilliği Yayınları, 1943), 50. Ali Saim Ülgen, “Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler,” *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 1 (1974), 17.

49 Selahaddin Kandemir, *Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1935), 138.

50 Selahaddin Kandemir, *Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*, 138.

51 Ulukan, “Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri,” 1.

değerlerinin, bütünlük kavramlarının eklenmesiyle son hâlini almıştır. Bu kapsamda, çalışma konusu olarak belirlenen Sahabiye Medresesi'nin onarımlar sonrası özgünlük durumu incelenmesindeki ana kriterler *malzeme, form, yapım tekniği, işlev, konum ve çevre özgünlüğü* olarak belirlenmiş, buna göre değerlendirme ve sorgulamalar yapılmaya çalışılmıştır.

2. Sahabiye Medresesi'nin Tarihçesi ve Mimari Özellikleri

Günümüzde Kitapçılar Çarşısı olarak kullanılan Sahabiye Medresesi, taç kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre Selçuklu hükümdarlarından Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde, H 666/M 1267 yılında Hüseyin oğlu Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından Kayseri'de inşa ettirilmiştir.⁵² (G. 1) Kent merkezinde, İstasyon Caddesi üzerinde ve Cumhuriyet meydanında yer alan yapı iç kale surlarına ve Kurşunlu Cami'ye yakın bir konumda bulunmaktadır.

G. 1: Sahabiye Medresesi'nin 20. yüzyıl başı (sol) ve günümüzde görünümü (orta, sağ) (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)⁵³, 380101007-FT001, “Cumhuriyet Meydanı Sahabiye Medresesi”)

Medrese, inşa edildiği dönemde karşısında yer alan mescit ve çeşme ile birlikte kurgulanmış bir mimari kompozisyon olup tarihî süreç içerisinde mescit yıkılmış, çeşme ise medresenin giriş cephesine taşınmıştır⁵⁴. Günümüzde medresenin doğu tarafında yer alan çeşmenin arkasında yer alan çokgen planlı yapının, medrese ile aynı dönemde yapılan zaviye ya da divanhane olabileceğine dair görüşler bulunmaktadır⁵⁵.

Orta Çağ Selçuklu eserlerinin en önemlilerinden biri olan tek katlı, dört eyvanlı, revaklı ve dikdörtgen plan tipolojisinde kurgulanan medrese sade bir plan şemasına sahiptir⁵⁶. Açık bir dikdörtgen avlu etrafında, sağ ve sol duvarlarına nişler açılmış giriş

52 Eldem, *Kayseri Şehri*, 121; Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, 74; Kuran, *Anadolu Medreseleri*, 90; Sözen, *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri*, 29; Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*, 90; Alev Çakmakoglu Kuru, *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi* (Ankara: İlköz Matbaası, 1998), 170; Doğan Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 183.

53 Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)nde yer alan görsel, belge ve çizimler Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 25.06.2024 tarih ve 660312 sayılı izni ile kullanılmıştır.

54 Eldem, *Kayseri Şehri*, 121; Sözen, *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri*, 29.

55 Sözen, *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri*, 33; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğallar* (Ankara: Vakıflar Bankası Yayınevi, 1986), 12-13.

56 Kuran, *Anadolu Medreseleri*, 90; Sözen, *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri*, 29; Aslanapa,

eyvanı, kuzeyde yer alan büyük bir ana eyvan, üç yönde dörder kare ayak üzerine oturan revaklarla, yan eyvanlar ve yan eyvanların yanında yer alan hücrelerden meydana gelecek şekilde kurgulanmıştır. Giriş eyvanı ve yan eyvanların önünde yer alan revaklı kısımlar diğerlerinden daha geniş ve yüksek olup revaklardan bir basamak ile inilen avlunun ortasında dikdörtgen bir havuz yer almaktadır. Medresenin planında dikkat çekici özellik Sözen ve Kuban tarafından, farklı bir mekân boyutlaması ile oluşturulan avlunun iki yanında bulunan uzun koğuş şeklindeki odalar olarak ifade edilmiştir⁵⁷.

Önü revaksız ana eyvan, yan eyvanlar ve giriş eyvanı sivri beşik tonozlarla örtülü olup revaklı avluyu çevreleyen hücreler eyvanlara dik uzanan beşik tonozla örtülmüştür. Ana eyvanın solunda yer alan mekânı tromplar üzerinde yükselen bir kubbe örtmektedir. Medrese tamamen kesme taştan inşa edilmiş olup özgününde titiz bir taş işçiliğinin mevcut olduğu duvar örgüsü yapılan kalın harç tabakaları ile bozulmuş durumdadır⁵⁸. Yapıda taş dışında kullanılan tek farklı malzeme taç kapı üzerinde bulunan beyaz mermer kitabedir⁵⁹.

Anadolu Selçuklu geleneğinde sade bir biçimlenişle kurgulanan yapının köşelerinde masif köşe kuleleri bulunmakta ve yapıya giriş güney cephesinde yer alan abidevi taç kapıdan sağlanmaktadır. İleriye dikdörtgen şeklinde taşan ve cephe yüksekliğini aşan taç kapı, kütle hareketi ve yüksekliği ile yapının en süslü ögesi olup üst kısmı süreç içinde geçirdiği bakım ve onarımlar sırasında yenilenmiştir. Burmalı köşe sütunları ile sınırlandırılmış taç kapıda, kenardan içe doğru rumi ve geometrik motiflerle süslenmiş bordürler bulunmakta olup bu bordürler kapının üst kısmında devam etmemektedir. Kemerin üzerinde bulunan ve aralarında mermer kitabenin yer aldığı aslan başı kabartmalar ise tahrip olmuş durumdadır. Kapı kemeri üzeri geometrik desenli köşe sütunçeleri ve kenger yapraklı başlığa oturmakta, kapı açıklığının üzerinde sekiz sıra mukarnaslı kavsara bulunmaktadır. Kaval silme ile çerçeveselenen taç kapının kırık kemeri, bitkisel motiflerle süslenmiştir. Basık kemerli ve geçmeli süslemeye sahip giriş kapısının üzerinde bir yazı silmesi dolanmakta, kapı açıklığının iki yanındaki mihrabiyeler bitkisel bezemeli bir bordür ile sınırlandırılmaktadır. Taç kapı üzerinde geometrik (zikzaklar, mukarnas, sepet örgüsü, oniki kollu yıldızlar) ve bitkisel (palmet, rumiler, kıvrık dal, kenger yaprakları) süslemelerin bir arada bulunduğu görülmektedir⁶⁰.

Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi, 90.

57 Sözen, *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri*, 32; Kuban, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, 183.

58 Alev Çakmakçoğlu Kuru, *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi* (Ankara: İlköz Matbaası, 1998), 163

59 Yıldray Özbek ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008), 349.

60 Özbek ve Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, 349.

3. Geçirdiği Onarımlar

Sahabiye Medresesi inşa edildiği dönemde, çağdaşı diğer medreseler gibi vakıfla yönetilmekte olup özgün vakfiyesi günümüze ulaşmadığı için yapının Osmanlı Dönemi'ne kadar olan tarihî faaliyetleri ile ilgili bilgi oldukça kısıtlıdır. Selçuklu Dönemi'ne dair ilk bilgi edinilen kaynak 1277 yılında Memluk Sultanı Baybars'ın Anadolu seferinde kendisine eşlik eden tarihçi Kadı Muhyiddin İbn Abdüzzâhir'in *Ri-sale* adlı eseridir. Kadı Muhyiddin, Sahip Ata'dan bahsettiği bölümde Sahabiye Medresesi ile ilgili olarak "...medresesinde otak ve çadırlarından bazılarını gördüm ki bunlar en büyük hükümdarların sahip olamayacağı şeylerdir"⁶¹ ifadesini kullanmıştır.

Medrese ile ilgili yürütülen incelemelerde vakfiyelere dair ulaşılabilen ilk kayıt 16. yüzyıla ait bir evkaf kayıdır⁶². *Konya Evkaf Defterleri*'nde "Vakf-ı Medrese-i Sahabiye" başlığı altında medreseye ve günümüze ulaşamayan mescidin 1500 ve 1584 yıllarına ait gelirleri ve akar yapıları verilmiştir⁶³. 16. yüzyıla ait bir diğer belgede ise 1528 yılında Mevlâna Şemsettin 3,5 yıl, on iki akçe ile Sahabiye Medresesi'nde müderrislik yaptığı bilgisi bulunmaktadır⁶⁴. Bu belgeler onarım ile ilgili olmasa da yapının işlevinin devam ettiğini ve kayıp bir vakfiyesinin olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Arşivde Sahabiye Medresesi ile ilgili yürütülen çalışmalarda elde edilen ilk belge müderris atamaları ile ilgili olup belgelerden 1705 yılında Abdullah Efendi'nin, 1727 yılında ise Mahmut Efendi'nin bu görevi yerine getirdiği öğrenilmektedir⁶⁵. Bu kayıtlardan medresenin özgün işlevi ile kullanıldığı ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin devam ettiği anlaşılmaktadır. Yapının onarımlarına dair ilk belge ise 1726 tarihlidir⁶⁶.

4 Ekim 1726 tarihli belgede geçen "...medresenin harap olduğu ve müderris olan Mahmud kendi hevâ ve hevesine uyub ta'mir ve terhimi ve ta'lim ve tedrisi terk..." (G. 2) ifadelerinden müderris Mahmut Efendi'nin yapının onarıma ihtiyacı olduğu hâlde vakfın gelirini farklı şekilde harcayarak yapıyı tamir ettirmediği anlaşılmaktadır⁶⁷.

61 Faruk Sümer, *Yabanlı Pazar, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1985), 86-87.

62 Yasemin Özırmak, "Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları" (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1985), 81-82.

63 Yasemin Özırmak, "Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları," 81-82. Özırmak, Sahabiye Medresesi'nin 1500 yılında yıllık 6855, 1584 yılında 4760 akçe, "Sahabiye Mescidi'nin 1584'te toplam 899 akçe geliri olduğu ifade edilmektedir.

64 Gökçe Turan, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayetleri Medreseleri ve Müderrisleri," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 11 (Haziran 1996), erişim 21 Eylül 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5038/68639>.

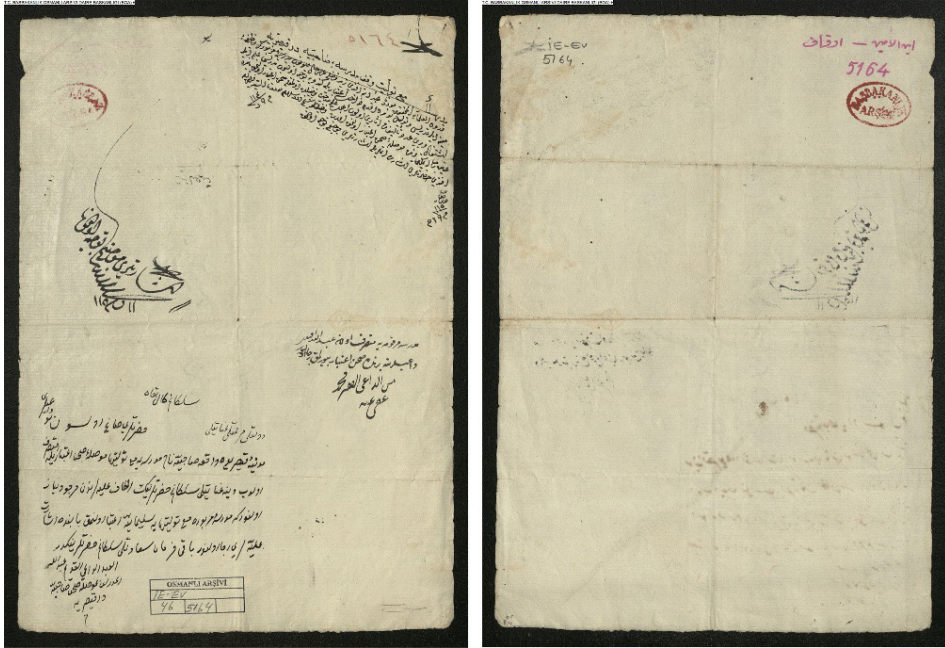
65 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Evkaf (İE. EV) 60/6518, 23 Muharrem 1139 (20 Eylül 1726).

66 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İbnülemin Evkaf (İE. EV) 46/5164, 11 Recep 1115 (20 Kasım 1703). Mehmet Karagöz, "XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)" (Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1993), 96; Alptekin Yavaş, "Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 285; Arzu Boy, "Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri," *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (2017), 67.

67 BOA. İE. EV. 46/5164; Karagöz, "XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)," 96; Yavaş, "Anadolu

Ayrıca belgede müderris ile ilgili farklı şikayetlere de yer verilmiş, müderrisin doğru ve adaletli bir şekilde görevini yerine getirmediği vurgulanmıştır⁶⁸. Bu belgede geçen söz konusu onarım talebinin Kayseri ve çevresini etkileyen ve büyük yıkıma sebep olan 1717 tarihli depremden⁶⁹ sonra gelmesi, depremin yapı üzerinde yıkım ve bozulmalara yol açtığını düşündürmektedir. Medresenin 18. yüzyıla ait diğer evkaf kayıtları incelendiğinde, müderris ve mütevellî tayini ile ilgili atamaların yapıldığı, 30 Nisan 1729 tarihli belgede Mahmut Efendi'nin tekrar mütevellî olarak atanmasının tartışılmasına yol açtığı⁷⁰, 19 Ocak 1791 yılında ise medresede Seyyid Ömer Efendi'nin müderris görevinde bulunduğu⁷¹ bilgilerine ulaşılmaktadır.

G. 2: Sahabiye Medresesi 1726 tarihli onarım belgesi (BOA. İE. EV. 46/5164)

Sahabiye Medresesi'nin 20. yüzyıl başlarındaki durumu yine Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivlerinde yer alan Dahiliye İdare belgelerinden öğrenilmektedir⁷². Belgede yapının önüne 1909 yılında inşa edilen fırın ve ahır

Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri," 285; Boy, "Medreselerin Kısa Bir Geçmiş ve Kayseri Medreseleri," 67.

68 BOA. İE. EV. 46/5164; Karagöz, "XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)," 96; Yavaş, "Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri," 285; Boy, "Medreselerin Kısa Bir Geçmiş ve Kayseri Medreseleri," 67.

69 Nicolas Ambraseys ve Caroline Finkel, *The Seismicity Of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800* (İstanbul: Eren Yayınevi, 1995), 101-103.

70 Kayseri Şerhiye Sicilleri (KŞS) 147/21-1; Karagöz, "XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730)," 97.

71 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maarif (C. MF) 113/5637, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791).

72 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye İdare (DH. İD) 34/17, 8

için evkaf memurluğundan meclis idare heyetinin alana gönderildiği ve inceleme yapıldığı ifade edilmektedir. Sonradan eklenen bu yapıların medresenin saygınlığına zarar verdiği için yıkılması ve kaldırılması Kayseri Mutasarrıflığından talep edilmiştir⁷³. Talep dönemin yetkili kuruluşu olan Dahiliye Nezaretine bildirilmiş ancak Dahiliye Nezareti mahkeme kararı olmadan bu yapıların kaldırılamayacağını “...medresenin kapısı pişgâhında ihdas olunan ebniyenin ref’i zımnında mahkeme-i iadesinden bir karar istihsal edilmedikçe bu bâbda idareten bir muamele icrası caiz görülmediğinin...” sözleri ile ifade etmiştir⁷⁴.

Yapının 1900’lerin başındaki durumuna değinen bir diğer kaynak Ahmet Nazif Efendi’nin *Mir’at-ı Kayseriyye* isimli eseridir⁷⁵. Kitapta yer alan bilgilerden yapının çoğu kısmının harap olduğu, öğrencilerin kullanımına elverişli olan on iki odanın kaldığı öğrenilmekte, o dönem medresede görevli olan mütevellî ve müderris isimlerine de ulaşılabilmektedir⁷⁶. Bu bilgilerden yapının bakım ve onarıma ihtiyaç duyduğu ancak eğitimin devam ettiği çıkarımı yapılabilmektedir. Nitekim 1924 yılında yürürlüğü giren olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu⁷⁷ ile yapı medrese işlevini tamamen kaybetmiştir.

Osmanlı’dan Cumhuriyet Dönemi’ne geçiş sürecinde dönemin Müze Müdürü Halil Edhem Bey de yapı üzerine incelemelerde bulunmuş, yayınladığı çeşitli metinlerde yapının durumu hakkında bilgi vermiştir. Halil Edhem 1911 yılında kaleme aldığı makalesinde⁷⁸, o dönemde Anadolu’da bulunan birçok anıtsal yapının maddi imkânsızlıklar sebebiyle tahrip olduğunu veya yıkıldığını ifade etmekte, Sahabiye Medresesi’nin de bakımsızlıktan gün geçtikçe harap olduğunu ve giriş cephesi önüne kulübeler, duvarlar ve evler yapılarak yapının manzarasının bozulduğunu ifade etmektedir⁷⁹.

Cemaziyevvel 1329 (7 Mayıs 1911).

73 BOA, C. MF. 113/5637.

74 BOA, DH. İD, 34/17.

75 Ahmed Nazif Efendi, *Mir’at-ı Kayseriyye*, haz. Mehmet Palamutoğlu (Kayseri: Kayseri İli Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları. 1987), 36.

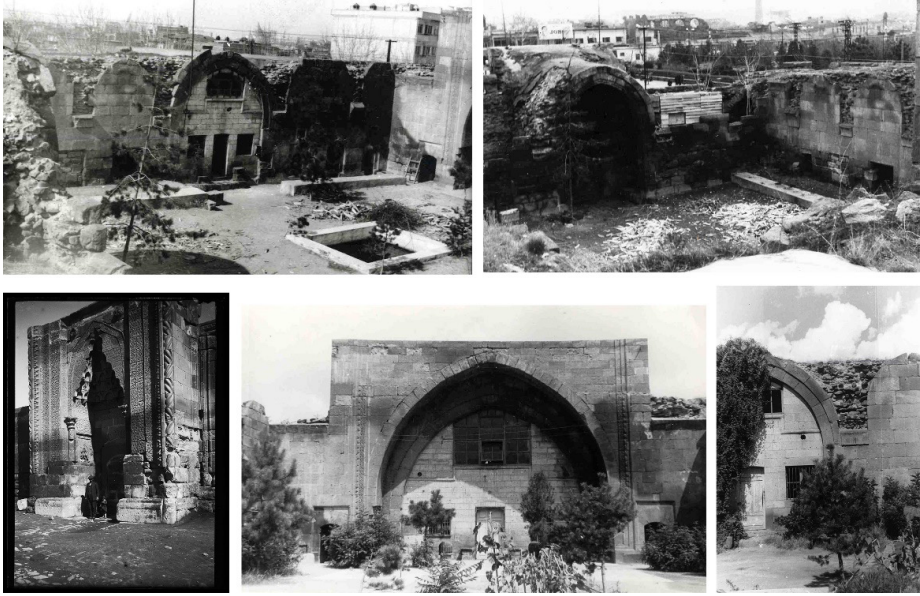
76 Ahmed Nazif Efendi, *Mir’at-ı Kayseriyye*, 36.

77 Asım Arı, “Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim,” *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22/2 (2002), 181-192. Osmanlı’da eğitim ve öğretim dinî görev olarak da kabul edildiği için uzun bir süre vakıflar tarafından yürütülmüş, yalnızca “askerî eğitim” ve “yöneticilerin eğitimi” devlet tarafından idare edilmiştir. 18. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde birçok alanda olduğu gibi eğitimde de yenilikler yapılmış, ilk olarak mevcut okullara ek olarak batı tarzında askerî okullar açılmıştır. Batı modelini örnek alarak sivil okulların da açılması ve sayılarının artması, eğitimde ikiliği ortaya çıkarmış, zaman içerisinde ayrı sistemlerde eğitim görmüş, farklı hayat görüşüne sahip insanlar yetişmeye başlamıştır. Avrupa’daki farklı ülkelere tanınan imtiyazlarla birlikte eğitimde çok başlılık artmış, bu sebeple Cumhuriyet hükümeti kurulduğunda medrese-mektep- yabancı okullar gibi farklı dallarda devam eden eğitim 3 Mart 1924’te Meclis’te kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat” kanunu ile birleştirilmiş ve eğitimde birlik sağlanmıştır.

78 Eldem, *Kayseri Şehri*, 226-230; Ayşegül Akşehirlioğlu, “Kayseri’de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi” (Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2022), 78. Döneminin önde gelen aydınlarından biri olarak kabul edilen Halil Edhem Eldem Şehbal dergisinde yayımladığı “Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?” adlı makalesinde, “millî” olarak tanımladığı Selçuklu ve Osmanlı Dönemi’ne ait eserlerin korunmasına ilişkin çözüm önerilerini sunmuştur. Halil Edhem Eldem, “Asar-ı Atika-i Milliyemiz Nasıl Mahvoluyor?”, *Şehbal Dergisi* 36 (1911). Eldem, *Kayseri Şehri*, 120; Ayrıca Halil Edhem Bey *Kayseri Şehri* isimli kitabında Sahabiye Medresesi’ni detaylı bir şekilde ele almış, yapının o dönem içinde bulunduğu durumu aktarmıştır. Eldem, *Kayseri Şehri*, 76-82.

79 Eldem, *Kayseri Şehri*, 120; Hüseyin Karaduman “Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik

Cumhuriyetin ilk yılları, kalan yapılar için yeni kararların alınmaya ve uygulamaların yapılmaya başladığı dönemdir. Bu kapsamda 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu⁸⁰ çerçevesinde Sahabiye Medresesi de diğer medreseler gibi işlevini kaybetmiş ve bozulma süreci hızlanmıştır. Nitekim yapının 1933 yılında oluşturulan “Tamiri iktiza Eden Tarihî Binalar Listesi”nde⁸¹ yer alması, durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. 1930’lu yıllarda yapı üzerine gözlem ve araştırma yapan uzmanlardan da yapının büyük derecede kayıplar yaşadığı öğrenilmektedir. Bu yıllara denk gelen dönemde yapı üzerine araştırmalar yapan Albert Gabriel, binanın çok kötü durumda olduğunu, tonozların bir kısmının yıkıldığını, avluyu üç yandan çevreleyen revakların tamamen yok olduğunu ifade etmiş⁸², Gabriel’in çalışmasıyla yakın tarihte inceleme yapan Uğur ve Koman da medresenin kötü bir durumda olduğunu, hücre ve eyvanların tavanlarının çöktüğünü, avlunun revakların yıkıldığını aktarmışlardır⁸³ (G. 3).

G. 3: Sahabiye Medresesi’nin 1930’lu yıllardaki durumu (“Sahibiye medresesi Portail, Pop: la plateforme ouverte du patrimoine,” VGMA, 380101007-FT001)

Yapının bu harap durumunun 1940’lı yıllarda devam ettiği, 1945 yılında toplanan Eski Eserler Müzeler Danışma Kurulunda alınan kararlardan tespit edilebilmektedir.

Bir Yaklaşım,” *Vakıflar Dergisi* 28 (2004), 294-295. Akşehirlioğlu, “Kayseri’de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi,” 79.

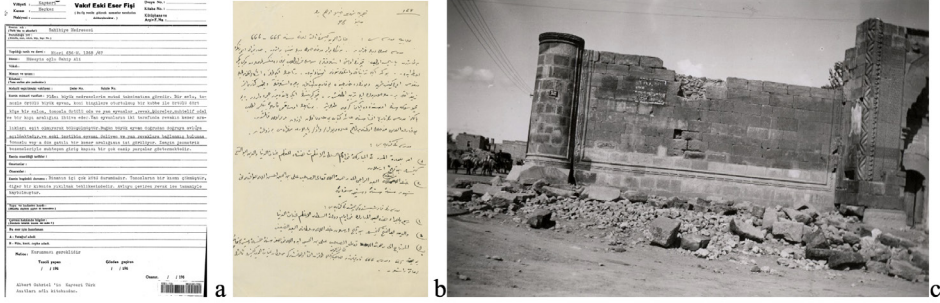
80 “Tevhid-i Tedrisat Kanunu,” TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı, erişim 21 Eylül 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/tevhid_i_tedrisat_kanunu

81 Zeynep İnan Ocak, “Anadolu Selçuklu Dönemi Anıtsal Yapılarında 20. Yüzyıl Başından İtibaren Gerçekleştirilen Onarımlar” (Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2018), 77.

82 Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, 73.

83 Ferit Uğur ve Mesut Koman, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri* (İstanbul: Konya Halkevi Neşriyatı, 1934), 102-103.

Toplantının sonuç belgesinde onarım önceliği konusu üzerinde durulmuş ve bu önceliğin “üstün değerli” anıtlarda olması gerektiği vurgulanmıştır⁸⁴. Özellikle yıkılma riski en yüksek olan yapıların öncelikli olarak onarılması gerektiği vurgulanmış, bu kapsamda yapılar A, B, C olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. “Sanat değerleri büyük olan ve esaslı yardım görmeleri gereken anıtlar” A grubunda listelenmiş, bu grup için alınan Sahabiye Medresesi için 165.000 onarım bütçesi oluşturulmuştur⁸⁵. Yapının 1950 yıllarına ait bilgileri Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan tescil fişinden ve Ali Saim Ülgen’in yaptığı çalışmalardan elde edilmektedir. VGM tarafından oluşturulan eski eser fişinden yapının harap durumunun devam ettiği ve 1930’lu yıllarda olduğu gibi hücre üst örtülerinin ve revakların olmadığı öğrenilmektedir⁸⁶. Benzer şekilde Ali Saim Ülgen’in aldığı notlarda da medresenin son derece harap olduğu ifade edilmiş, yapının kitabesi, taş malzeme özellikleri ve durumu ile ilgili açıklamalar yapılmıştır⁸⁷ (G. 4).

G. 4: 1950’li yıllarda medreseye ait eski eser fişi (a) ve Ali Saim Ülgen’e ait notlar (b) ve fotoğraf (c) (VGMA, ASÜA TASUDOC1150001, ASÜA TASUH2960003)⁸⁸

Nitekim Ali Saim Ülgen’e ait o dönem fotoğrafları incelendiğinde yapının Cumhuriyet’in erken dönemindeki harap durumunu koruduğu gözlenmektedir⁸⁹. Bu dönem yapılan önemli çalışmalardan biri de yapıların etrafının istimlak edilmesine dair girişimler olup Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde yer alan “Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü 1950-57 Faaliyetleri”

84 *Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı)*, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1946), 31; Akşehirlioğlu, “Kayseri’de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi,” 137. Danışma Kurulu toplantısının sonuç ürünü olarak Türkiye Tarihi Anıtları (Ön Tasarı) belgesi oluşturulmuş ve anıtlar önem derecesine göre 3 grup hâlinde sınıflandırılarak, bakım ve onarım için ayrılan bütçeler belirlenmiştir.

85 Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA), Türkiye’deki eski eserlerin durumu ve restorasyon çalışmaları hakkında yazışma ve raporlar (TASUDOC0486065-6), 1947. Akşehirlioğlu, “Kayseri’de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi,” 137.

86 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-TF001.

87 Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA), Kayseri Sahabiye Medresesi Hakkında Not (TASUDOC1150001). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/46?locale=tr>

88 Bu çalışmada Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA)nde yer alan görsel ve belgeler Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivinden alınan 03.07.2024 tarihli izin ile kullanılmıştır.

89 Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA), Kayseri Sahabiye (Sahip Ata) Medresesi Taçkapı detayı (TASUH2960003).

adlı belgede, Kayseri Sahabiye Medresesi çevresinin kamulaştırılması için 20.000 lira ayrıldığı kaydedilmiştir⁹⁰. Medresenin 1950’li yıllara kadar Kayseri Müze Müdürlüğü tarafından depo olarak, 1959 yılında ise öğretmenler lokali olarak kullanıldığı⁹¹ ifade edilmekle birlikte yapının o dönemki harap durumu dikkate alındığında ayakta kalan ve duvarlarla kapatılan birkaç hücresinin bu işlevlere hizmet verdiği düşünülmektedir.

1950’li yıllarda kentsel ölçekte alınan planlama kararları da Sahabiye Medresesi’nin çevre ve bağlam ile kurduğu ilişkiyi sorgulamak açısından önem taşımaktadır. Kayseri kent planı ilk olarak 1933 yılında yapılmış ve plan kararlarına göre İstasyon Caddesi ve Cumhuriyet meydanı düzenlenmiştir⁹². İlk kapsamlı imar planı 1945 yılında Alman şehir plancısı Profesör Oelsner tarafından hazırlanmış, bu planlama kapsamında araçlara göre yeni yolların açılması ve kavşakların oluşturulması, kentin organik dokusunun kaybedilmesi ve anıtsal yapılar dışında kalan geleneksel dokunun tamamen yıkılmasına sebep olmuştur⁹³. 1945 Oelsner imar planından sonra 1975 Yavuz Taşçı planı kentin geleneksel dokusunun değişim ve dönüşümünde etkili olmuş, bu plan kararları ile Sahabiye Mahallesi yüksek katlı, geniş caddeli, ticaret kullanımının ağırlıklı olduğu bir alana evrilmiştir⁹⁴. 1990’larda bölgenin kimliği tamamen değişmiş, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan imar planında, bu bölgenin Merkezi İş Alanı’nın (MİA) içine dâhil edilmesi, dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. ⁹⁵ Tüm bu gelişmelerden Sahabiye Medresesi de kendine düşen payı almış, çevre özgünlüğünün korunması kapsamında ciddi kayıplar yaşamıştır.

90 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (30-10-0-0), 91/568/11, 1957.

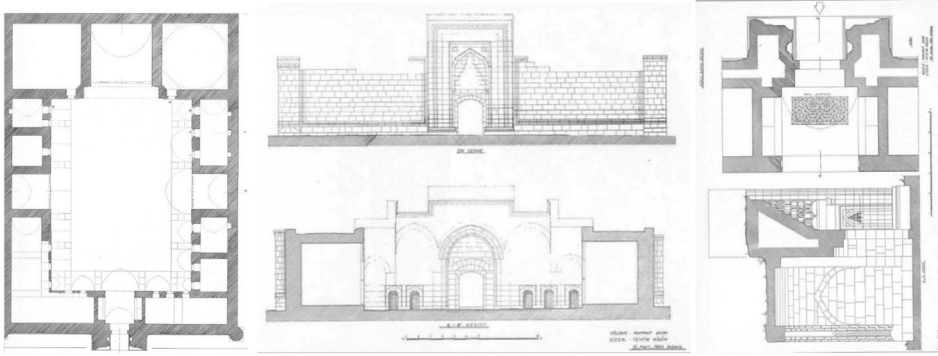
91 Esra Yıldız, “Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi” (Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013), 254.

92 Necmettin Çalışkan, *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1995), 67. Hikmet Eldek, “Kentsel Koruma ve Dönüşüm; Kayseri-Sahabiye Mahallesi,” *International Cultural Heritage Preservation in Times of Risk – Challenges and Opportunities* (İstanbul: YTÜ Basım Yayın Merkezi), 3.

93 İhsan Bilgin, “Apartmanlaşmanın Vatani Olur mu?,” *Arredamento Dekorasyon* 92 (2007), 56-60.

94 Eldek, “Kentsel Koruma ve Dönüşüm; Kayseri-Sahabiye Mahallesi,” 3.

95 Eldek, “Kentsel Koruma ve Dönüşüm; Kayseri-Sahabiye Mahallesi,” 5.

G. 5: 1960'lı yıllarda Mahmut Akok tarafından gerçekleştirilen çizimler (Akok, "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi," 172-173).

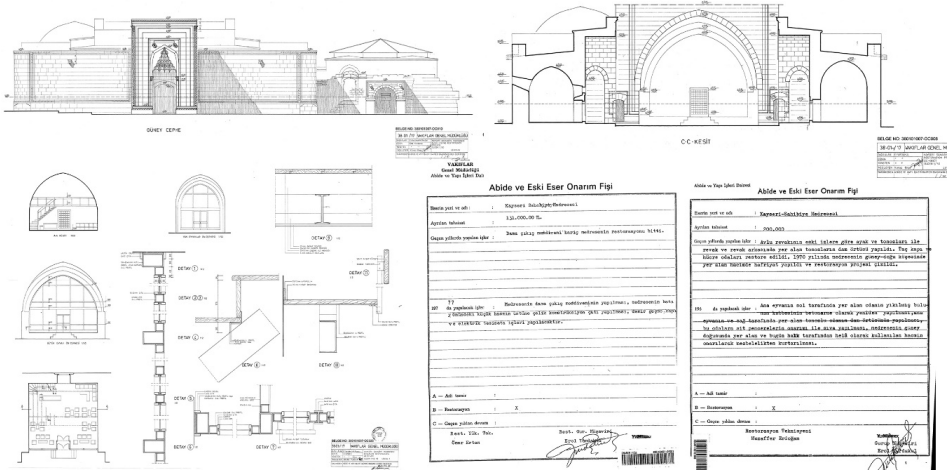
Medresenin rölöve çalışmaları sırasında, tonoz örtülerinin birçok kısmının çöktüğü, dış duvarlarının ve avlu yüzü revaklarının yıkılmış olduğu görüldüğünden bu zamana kadar yapı ile ilgili bir onarımın yapılmadığı çıkarımı yapılabilmektedir. Akok, yapının büyük bir kısmının yok olmasına rağmen, mevcutta avluda kalan ayak yeri izlerinin, arka duvarlardan tonoz üstü yüksekliklerinin tespit edilmesi ve aynı döneme ait benzer yapıların araştırması ile, yapının plan, kesit çizimlerinin gerçekleştirildiğini, bu kapsamda eyvan üst taraflarının taç şeklimde çerçevesi, iç ve dış duvar üstlerinin silmeli olarak çizime aktarıldığını ifade etmiştir⁹⁷. Bu dönemde *restitüsyon* terimi literatüre yeni girmiş olup farklı birçok Orta Çağ yapısının onarımlarında görev alan Akok genellikle rapor niteliğinde yapıların restitüsyonunu incelemiş ancak restitüsyon çizimleri olarak nitelendirilebilecek ayrı çizimler oluşturulmamıştır.

1960'lara kadar Kayseri Müzesi tarafından taç kapının bir kısmının onarılmış olduğu öğrenilmekte, yan ve kapı kısmı revakları tamamen yok olmuş olan yapının baş eyvanının ve yan eyvanlarının yonu taş duvarlar ve ahşap doğrama camekanlar ile kapatılarak baş eyvanın toplantı salonu, yan eyvanların ise malzeme deposu olarak kullanıldığı bilgisine ulaşılmaktadır⁹⁸. Yapının kapsamlı restorasyon çalışmaları ve ayağa kaldırılma işlemi 1960'ların sonunda ve 1970'li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğüne görevlendirilen Yılmaz Önge, Erol Yurdakul, Nedim Onat ve Muzaffer Erdoğan gibi uzmanlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kapsamlı restorasyon çalışmaları sırasında gerçekleştirilen onarım detaylarına Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan Abide ve Eski Eser Onarım Fişlerinden ve çizimlerden ulaşılmaktadır (G. 6).

96 Mahmut Akok, "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi," *Türk Arkeoloji Dergisi* XVII-1 (1968), 140.

97 Akok, "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi," 141.

98 Akok, "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi," 142.

G. 6: Sahabiye Medresesi'nin çizim ve belgeleri (VGMA, 380101007-OC010, 380101007-OC008, 380101007-OC009, 380101007-OF001, 380101007-OF002).

1966 yılında Yılmaz Önge tarafından doldurulan fişte, etüt ve araştırma çalışmalarından sonra, avlu içindeki yıkılmış hücre, tonoz, kemer ve ayakların çıkacak izlere göre yeniden yapılacağı, duvardaki çürümüş taşların yenileneceği ve medrese giriş kapısı üzerindeki zarar görmüş kemerlerin eski hâline getirileceği ifade edilmiş, bu işlemler için toplam 100.000.00 tl bütçe belirtilmiştir⁹⁹. Bir sonraki fişten avlu reva-
kının ayak ve tonozlarının eski izlerine göre yapıldığı, hücre odalarının ve taç kapının restore edildiği öğrenilmektedir (G. 7).

99 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-OF003; Akşehirlioğlu, "Kayseri'de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi," 200.

G. 7: Sahabiye Medresi'nin 1970'li yıllardaki onarım görüntüleri
(VGMA, 380101007-FT001)

1970'lerde yapılan önemli uygulamalardan birisi yapının en özgün bileşeni olan taç kapıya yapılan müdahalelerdir. Anadolu Selçuklu anıtsal mimarisinin en önemli öğelerinden olan taç kapıların onarım yaklaşımlarında da dönemin anlayışına paralel şekilde bir sürecin takip edildiği görülmektedir. Taç kapıların büyük ölçüde bozulmuş olması, bu bölümlerde önemli tamamlamalar yapılmasına sebep olmuştur. Bakırer de 1951-1973 yılları arasına denk gelen dönem aralığında taç kapıların onarımlarında en sık tercih edilen restorasyon yönteminin bütünleme olduğunu dile getirmiş, bu kapsamda yapılan uygulamaları üç başlığa ayırarak değerlendirmiştir¹⁰⁰. Bunlardan ilki yapıdan gelen izlerin değerlendirilerek yapılan tamamlamalarda aynı ve benzer malzemeler kullanılarak kenar bordürlerindeki silmelerin devam ettirilmesi ancak süslemelerin tekrar edilmediği uygulamalardır¹⁰¹. Bu bütünleme tekniğinde özgün yüzeyler ile tamamlanan yüzeyler arasında doku farkı oluşurken kütlelerin bütüncül etkisi sağlanabilmektedir.¹⁰². İkinci yöntemde hem kenar bordürlerindeki silmelerin hem de süslemelerin tamamlanması söz konusu iken, son yöntemde yapıdan gelen iz olmadan direkt belgelere dayanılarak yapılan tamamlamalardan bahsedilmektedir¹⁰³. Sahabiye Medresesi'nin taç kapısında yapılan bütünleme çalışmalarının ilk başlık altına girdiği görülmektedir

100 Ömür Bakırer, "Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler," *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler)* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1985), 49-64.

101 Ömür Bakırer, "Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler," 49-52

102 Ömür Bakırer, "Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler," 49-52.

103 Ömür Bakırer, "Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler," 52-54.

(G. 8). Taç kapının tamamlanmasında kütleli bütüncül etkisini devam ettirebilmek için kenar bordürleri ve silmeler devam ettirilmiş ancak süslemeler tamamlanmamıştır. “Carta del Restauro (1931)”, “Venedik Tüzüğü (1964)” gibi ilk ve temel koruma metinlerinden itibaren özgünlüğün zedelenmemesi için yapılan bütüncül uygulamalarında bezemelerin tekrar edilmemesi gerektiği, yalın ve yapısal düzeni yansıtır şekilde olması gerektiği vurgulanmıştır¹⁰⁴. Sahabiye Medresesi’nin taç kapısına ait fotoğraflar incelendiğinde 1931-1950’li yıllarda taç kapının aynı kaldığı, 1960’lı yıllarda alt kısımda bozulan kısımların onarıldığı, 1970’li yıllarda ise üst kısmının tamamen bütüncülleştirildiği görülebilmektedir. Onarım öncesi mevcut hâlin taç kapının bütüncülleştirilmesi için yeterli veri oluşturulmasına rağmen, bu dönemde taç kapı bütüncülleştirilmesi Selçuklu yapılarının birçoğunda izlenebilmektedir. Onarımın yapıldığı dönem düşünüldüğünde, taç kapının restitüsyonu olmadan böyle bir uygulamanın yapılması, bütçenin kısıtlı olması, uzman sayısının yetersizliği, onarılacak birçok yapının olması gibi sebeplere bağlanabilir.

				
1931 “Sahabiye medresesi Portail, Pop: la plateforme ouverte du patrimoine	1950, ASÜA TASUH1357	1960, VGMA, 380101007-FT001	1971, VGMA, 380101007-FT001	2024 A. Akşehirlioğlu

G. 8: Sahabiye Medresesi’nin Taç kapısının yıllar içindeki değişimi

1970 yılında medresenin güneydoğu bölümünde bulunan yapıda hafriyat yapılarak restorasyon projelerinin hazırlandığı not edilmiştir¹⁰⁵. Aynı fişte yapılacak işler bölümünde ana eyvanın sol tarafındaki odanın yıkılmış olan kubbesinin betonarme olarak yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu açıklamada dikkat çeken önemli bir nokta, dönemin anlayışına göre yapının görünmeyecek bölümlerinde strüktürel sağlamlaştırma amacıyla o dönem için yeni bir yapı tekniği olan ve tarihî yapılar için çok fazla zarar verdiği bilinmeyen betonarme malzemenin kullanılmasıdır. Bu dönemde tarihî yapıların restorasyonunda çimento ve betonarme kullanımı, sadece ülkemizde sınırlı bir uygulama olmayıp 1931 yılında kabul edilen “Atina Tüzüğü”nde de çimento kullanımının önerildiği görülmektedir.

104 Zeynep Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (İstanbul: YEM Yayın, 2011). “Carta Del Restauro”nun 7. maddesi, 8. maddesi ve “Venedik Tüzüğü”nün 13. maddesi söz konusu bütüncüllemelerde uyulması gereken esasları detaylandırmaktadır.

105 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-OF002.

Planlanan diğer onarım çalışmaları pencere açıklıklarının tamiratının yapılarak sıvanması ve medresenin güneyinde halk tarafından tuvalet olarak kullanılan bölümün onarılarak harap durumdan kurtarılması olarak belirtilmiş, tüm bu onarımlar için ise 200.000.00 tl bütçe ayrılmıştır¹⁰⁶. Medresenin restorasyonu 1970'li yılların ortasında tamamlanmış, 1977 yılında ise medresenin dama çıkış merdiveninin yapılması, batı yönündeki küçük hacim üstünün çelik konstrüksiyon ile kapatılması ve elektrik tesisatı, demir kapı yapılması için 131.000.00 tl ödenek oluşturulmuştur¹⁰⁷. Bu konu Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 6 Haziran 1977 tarihli 281 numaralı toplantısında görüşülmüş ve çelik çatı konstrüksiyonunun uygulama projesinin kurula sunulması gerektiğine karar verilmiştir¹⁰⁸. Nitekim öneri 1979 yılında uygulanmıştır¹⁰⁹. Bu dönem çizimlerinden elde edilen bir diğer önemli bilgi ise medresenin üst örtüsünün özgününe uygun olarak taş kaplama olarak düşünülmesi ve bu şekilde çizime aktarılmasıdır¹¹⁰. Yapı detaylı restorasyon ve yeniden ayağa kaldırma çalışmalarından sonra günümüzde de hâlâ aynı işlev ile Kitapçılar Çarşısı olarak kullanılmaktadır¹¹¹.

Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 9 Kasım 2001 gün ve 2927 sayılı kararı ile yapının kütle ve cephe algısının özgünlüğüne zarar veren tabela, metal kapı vb. uygun olmayan müdahaleler kaldırılmış, 30 Temmuz 2003 gün ve 2554 sayılı kararı ile yapının kuzey duvarındaki pencere ve kapı açıklıkları elden geçirilmiştir¹¹². Sahabiye Medresesi'nin son kapsamlı bakım ve onarım çalışmaları 2009-2010 yıllarında gerçekleştirilmiştir¹¹³. Koruma çalışmaları sürecinde rölöve ve hasar tespit çalışmaları yapılmış, restitüsyon ve restorasyon projeleri çizilmiştir. Bu kapsamda yapının ilk tespitleri, incelemeleri ve rölöve çalışmaları yapılmıştır. Rölöve ölçümleri Total Stacion, Lazer Metre ve elle basit aletler kullanılarak yapılmış, çizimler bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir¹¹⁴.

Rölöve çalışmaları yapıldığı dönemde de yapının Kitapçılar Çarşısı olarak kullanılmakta olduğu, avlu ortasında bulunan ve özgününde havuz olan dikdörtgen alanın çim alana çevrildiği, ana eyvanın camekanla kapatılarak kitap teşhir ve satış birimi olarak kullanıldığı ve bu işlevin gerekliliği olarak eyvanın arka duvarına ve diğer hücrelere özgünde yer almayan yeni kapılar açıldığı öğrenilmektedir. İşlevsel gereklilikten dolayı, yapının iç mekânda üst örtüsüne de müdahale edilmiş, özgününde sivri beşik tonoz olan örtüler daha aşağı seviyede tavan kotunu sağlayabilmek için düz bir

106 VGMA, 380101007-OF002; Akşehirlioğlu, "Kayseri'de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi," 202.

107 VGMA, 380101007-OF002.

108 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-KR001.

109 VGMA, Rölöve Raporu, 2010.

110 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-OC013.

111 Yıldız, "Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi," 255.

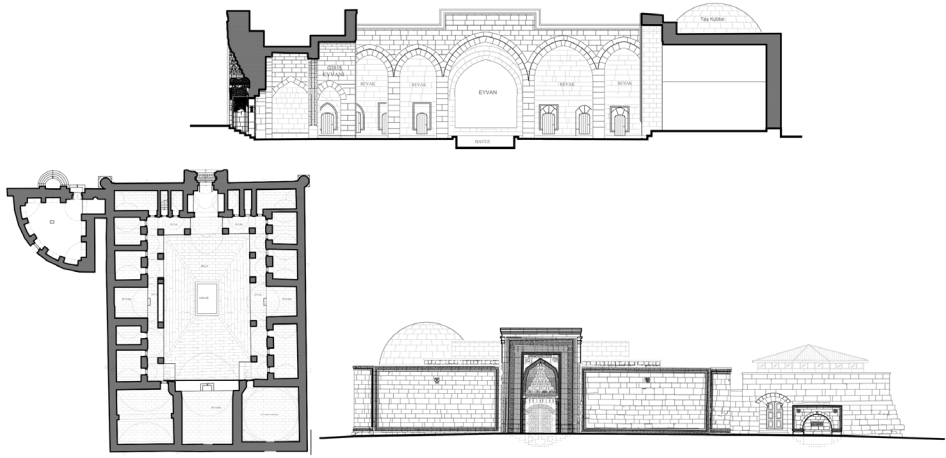
112 Yıldız, "Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi," 255.

113 Bu çalışmalar Nihal Ergün Mimarlık Ofisi tarafından hazırlanmıştır.

114 VGMA, Rölöve Raporu, 2010.

kontrplak tavan ile kapatılmıştır. Yapının üst örtüsü 1970’li yıllarda yapılan onarımlar sırasında yapılan betonarme kubbe ve 1979 yılındaki kurul kararı ile yapılan demir konstrüksiyon taşıyıcı üzerine çinko sac örtülü küçük bölüm dışında taş kaplamadan oluşmaktadır. Yapının cephelerine de özgüne uygun olmayan müdahaleler de bulunmuş, bu kapsamda kuzey duvar üzerine yeni kapılar ve pencere açılmış, güney duvarına ise özgününde karşısında yer alan çeşme bitişik şekilde taşınmıştır¹¹⁵. Yapının zemin döşemesinde özellikle hücrelerde özgüne aykırı olarak seramik kullanıldığı, duvarların çimento esaslı malzeme ile sıvalı, boyalı olduğu, doğramaların ise pvc ve demir ile yenilediği öğrenilmektedir.

Koruma çalışmaları kapsamında yapının restitüsyon çizimleri gerçekleştirilmiş, yapı özgün dönem, 1971 yılında yapılan müdahaleleri kapsayan 2. Dönem ve 1979 müdahalelerini kapsayan 3. Dönem olmak üzere üç tarih aralığında değerlendirilmiştir¹¹⁶ (G. 9).

G. 9: Sahabiye Medresesi’nin özgün dönem restitüsyonuna ait çizimler (VGMA 380101007 dosya kodundan alınarak düzenlenmiştir)

Dönemlerin anlatıldığı raporda gerçekleştirilen çalışmaların tam olarak yer alması, bazı uygulamaların eksik olması dikkat çekicidir. Restorasyon yaklaşımında “*Nitelikli dönem ekleri korunmalıdır*” ve “*Yapıya zarar veren niteliksiz dönem ekleri kaldırılmalıdır*” ilkeleri benimsenmiş, restitüsyon verileri, uzman görüşleri, tespit edilen sorunlara göre yapının konumu, malzemesi, boyutu ve biçiminin özgün hâline dönüştürülerek, özgün malzeme, biçim ve boyutta yapılması hedeflenmiştir¹¹⁷.

115 VGMA, Rölöve Raporu, 2010.

116 VGMA, Restitüsyon Raporu, 2010.

117 VGMA, Restorasyon Raporu, 2010.

Restorasyon çalışmaları kapsamında yapıda nemlenme kaynaklı sorunlardan dolayı temel alt kotunda drenaj yapılması, mevcut taş kaplama kaldırılarak özgüne uygun olarak taş kaplama yapılması öngörülmüş, yapının duvarlarında tuzlanma vb. birçok soruna sebep olan çimento esaslı harçların temizlenerek kireç karışımı horasan harçla yenilenmesi, kapı doğramalarının cam olarak yapılması, eyvanları kapatan doğramaların alüminyum doğramalar ile yenilenmesi, zemindeki seramiklerin kaldırılarak kesme taş yapılması, çim alana dönüştürülen havuzun tekrar açılması, hücrelerde ara kat oluşturmak için kurgulanan çelik konstrüksiyonların kaldırılması ve çatıya çıkan taş merdivenin yapılması öngörülmüştür.

Yapının kapsamlı onarımları için hazırlanan proje çalışmalarının revizyonu ve çeşitli değişiklikler ilerleyen yıllarda kurulda tekrar gündeme gelmiş, KKTVK Kurulunun 28 Ocak 2011 gün ve 193 sayılı kararı ile medreseye yeni bir aydınlatma ve yangın tesisatı kurulması kabul edilmiş, iki tesissatta da sıva üstü kablo kanalı uygulaması tercih edilmiştir¹¹⁸. Kurulun 7 Eylül 2017 gün ve 2804 sayılı kararında, yapının teknik detayları ile ilgili farklı bir gündem görüşülmüş ve Sahabiye Medresesi içerisinde yer alan kitabevinde havalandırma sorununa çözüm isteğinde bulunulmuştur¹¹⁹. Ayrıca 2015 yılında revize restorasyon projeleri ve derz temizliği ile ilgili olarak Medrese gündeme girmiştir¹²⁰.

4. Onarımların Özgünlük Kapsamında Analizi ve Değerlendirilmesi

Koruma, tarihî yaşam sürecinde oluşturulan kültür mirası niteliğindeki yapıların devamlılığının sağlanması için girilen çalışmaların tümünü kapsamaktadır. Koruma ve onarım çalışmalarında temel amaç yapıların özgün özellikleri ile gelecek nesillere aktarılması olmuş ve bu konuda uluslararası ölçekte temel ilkeler ve yaklaşım kararları belirlenmiştir. Koruma çatısı altında adlandırabileceğimiz bakım, onarım, restorasyon uygulamalarının tümü bu amacı hedefleyip bu kapsamda yapının durumunu iyileştirme çalışmaları niyetiyle yapılırken, diğer bir taraftan yapının özgünlüğüne zarar verici nitelikler de taşıyabilmektedir.

Onarım dönemleri araştırılan ve bu dönemde yapılan onarımların yapının özgünlüğüne etkisi bağlamında incelenen Selçuklu Dönemi anıtsal yapılarından Sahabiye Medresesi'nin onarım tarihine bakıldığında, farklı dönemlerde çeşitli ölçeklerde bakım ve onarım çalışmaları sayesinde günümüzde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır **(G. 10)**. Yapının inşa edildiği Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne ait onarım çalışma-

118 Yıldız, "Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi," 255.

119 "2017 Yılı Eylül Kurul Toplantı Gündemleri," Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, erişim 22 Eylül 2023, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/66430,gundem-182pdf.pdf?0>

120 "2015 Yılı Mayıs Kurul Toplantı Gündemleri," Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, erişim 22 Eylül 2023. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/67174,gundem-108pdf.pdf?0>; "2015 Yılı Kasım Kurul Toplantı Gündemleri," Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, erişim 22 Eylül 2023, <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/67186,gundem-121pdf.pdf?0>

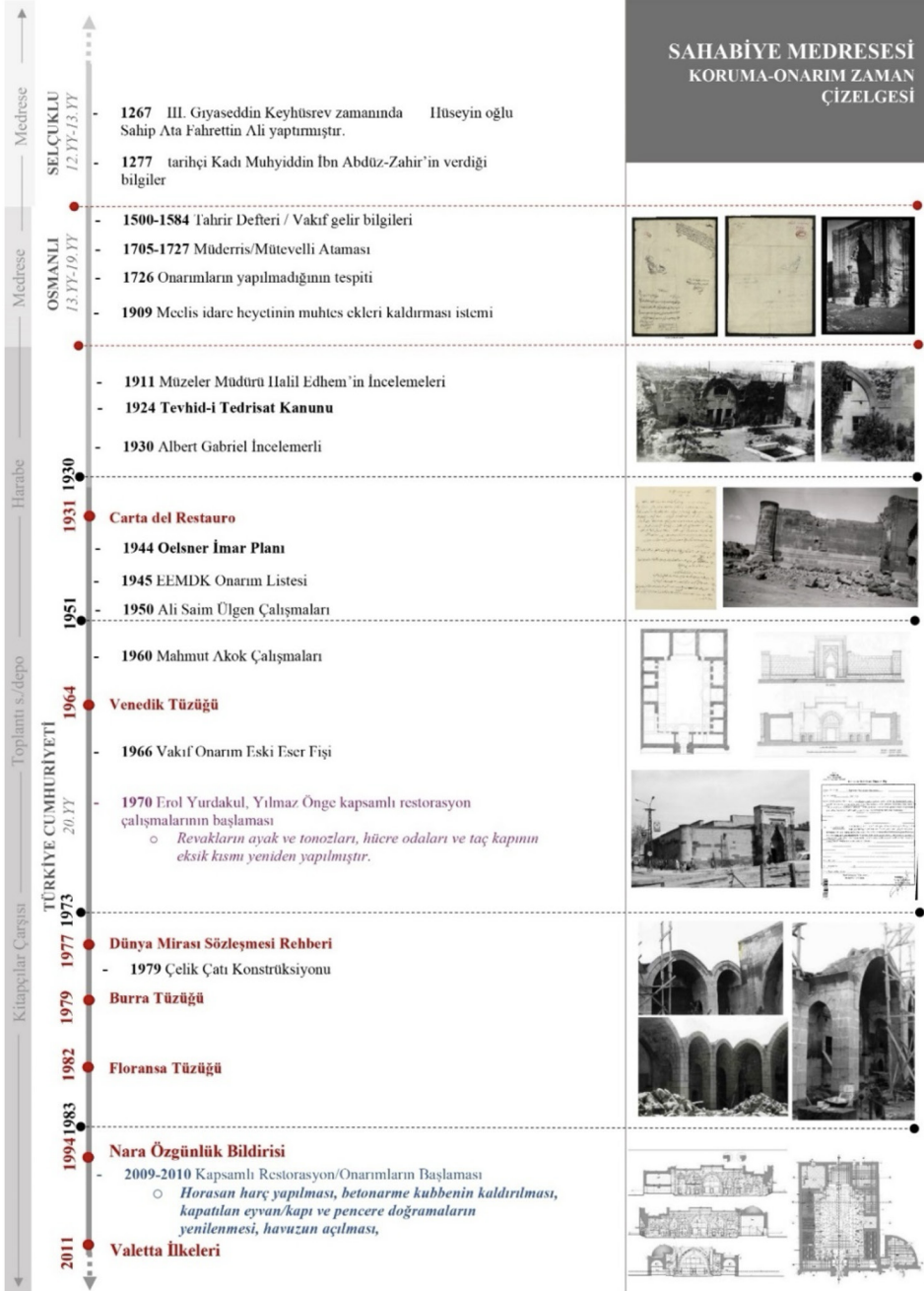
larına ait verilerin oldukça kısıtlı olduğu görölmekte, onarımların detayları hakkında sınırlı bilgi edinilebilmektedir. Bu sebeple yapının o dönem onarımları mercek altına alındığında, günümüz otantik/özgünlük kriterleri olan malzeme, biçim/form, işçilik, fonksiyon ve kent dokusu gibi kriterler bağlamında değerlendirilememiştir. Değerlendirmenin çerçevesini Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilen çalışmalar oluşturmuştur.

Elde olan kısıtlı veriler göz önüne alındığında ve dönemin koruma anlayışı ve imkânları düşünüldüğünde yapının özellikle klasik dönemde aynı işlevi devam ettirmesi, onarımlarda dönemin şartlarından dolayı özgün malzemelerin kullanılması ve içinde bulunduğu kent dokusu ile bağlamsal ilişkisinin bozulmamış olması özgünlüğün korunması için olumlu olarak değerlendirilebilir. Akok'un araştırmalarında Selçuklu Dönemi'nde şehir yerleşimine göre Sahabiye Medresesi'nin günümüzdeki hâlinde olduğu gibi tek ve ayrı bir bina olmadığını, başka yapılarla komşu olduğunu ifade etmesi de bu duruma örnek gösterilebilir.¹²¹

Ancak Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelen yıllarda ülkenin içinde bulunduğu zor şartlar göz önüne alındığında hem yapının çevresi ile ilgili bozulmalar hem de yapıya sonradan eklenen muhdes eklerin yapının saygınlığına zarar verdiği için kaldırılma talebi gibi sebepler kent dokusu ile kurulan ilişkide özgünlük kriterlerine çok dikkat edilmediğini düşündürmektedir. Osmanlı Dönemi'nde korumanın çağdaş koruma kriterleri ile değil yapıların güncel kullanım değeri ya da moral değerler çerçevesinde yapılmasının yapının özgünlük kriterlerinin korunması konusunda yaşanan çelişkili durumların açıklaması niteliğinde olduğu söylenebilir.

Sahabiye Medresesi'ne ait onarım girişimleri ve çalışmaları Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve o dönemin politikası sebebiyle yavaş ilerlemiş, kapsamlı bakım ve onarım çalışmalarının yapılması için 1970'li yıllara kadar beklemek gerekmiştir. Bu döneme kadar yapı üzerine incelemeler, araştırmalar ve bakım onarım çalışmaları yapılmış olmakla birlikte yapının işlevsiz kalarak uzun süre kullanılmaması yapının özgünlüğüne birçok açıdan zarar vermiştir. Onarımların gecikmesi özgün malzeme kayıplarına sebep olmuş, yıkılan ve yok olan bölümler yapının özgün kütle etkisini zedelemiş ve plan okunurluğunu kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum ilerleyen onarımlarda yapıya daha büyük ölçekli müdahaleleri gerektirmiş, yapı nerdeyse tamamen yeniden inşa edilmiştir.

121 Akok, "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Dartüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi," 142.

G. 10: Sahabiye Medresesi'nin Koruma ve Onarım Zaman Çizelgesi (A. Akşehirlioğlu, 2023)

1931 tarihli “Carta Del Restauo”dan günümüze pek çok metinde özgünlükte en önemli kriterlerden birinin anıtın tarihi bağlamda kurduğu Konum ve Çevre Özgünlüğü olduğu belirtilmiştir. 1964 tarihli “Venedik Tüzüğü”nün 6. maddesinde de anıtların

korunmasında çevresinin bakımına önem verilmesi gerektiği vurgulanmış, geleneksel ortam varsa olduğu gibi dokunulmadan bırakılması gerektiği tavsiye edilmiştir¹²². Sahabiye Medresesi, 1944 Oelsner Planı ile başlayıp bugüne kadar uzanan süreçte içerisinde var olduğu geleneksel dokuyu kaybetmiş ve bulunduğu bölge ile olan bağlamsal ilişkisi kopmuştur. Farklı dönemlerde çeşitli üslup ve yükseklikte anıtı yok sayarak kurgulanan yapılaşma, oluşturulan yaya ve araç yolları, yapının yol kotundan aşağıda kalması çevre ve konum özgünlüğüne zarar veren olumsuz durumlar olarak sıralanabilir. Ayrıca yapının çeşmesinin özgün yerinden yapıya bitişik olacak şekilde karşıya taşınması da konum ve çevre özgünlüğü açısından olumsuz niteliktedir.

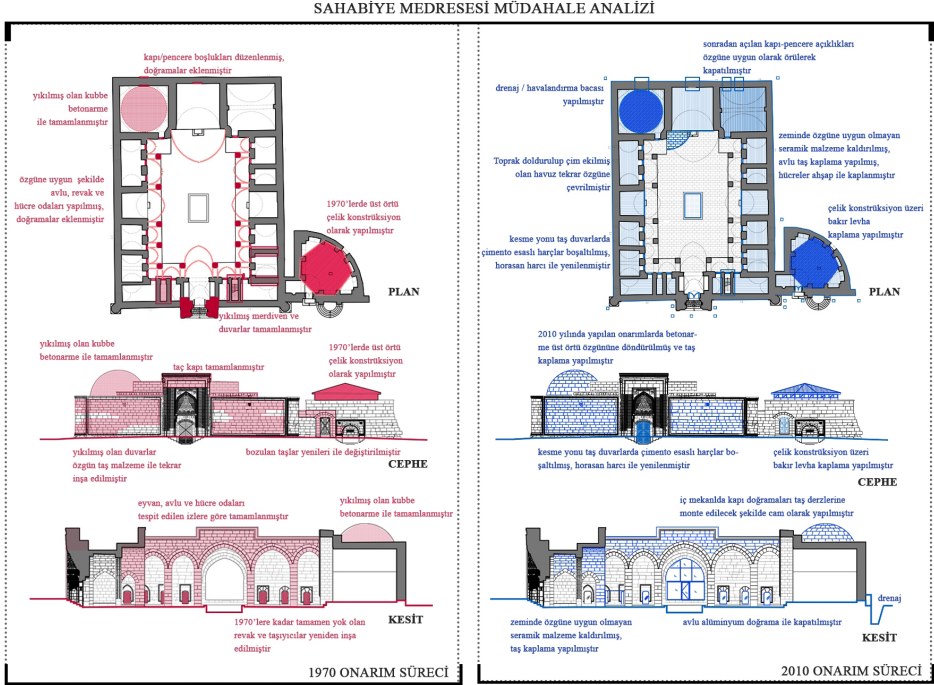
Uluslararası koruma metinlerinde ortak görüş, tarihî anıtların yaşamsal sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi ve işlev özgünlüğünün mümkün olduğunca devam ettirilmesi olarak belirtilmiştir. Her tarihî eser için ilk işlevini devam ettirmesi söz konusu olmadığı durumlarda yeni verilecek işlevlerin anıtın tarihî ve estetik özelliklerine saygılı, özgün işleve yakın bir işlev olması gerektiği vurgulanmıştır. Sahabiye Medresesi özgün işlevini 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında kaybetmiş ve uzun bir süre işlevsiz kalmıştır. İşlevsel özgünlüğe zarar veren bu durum yapının bozulma hızını artırarak malzeme, form ve yapım tekniği özgünlüğü konusunda da ciddi kayıplar yaşamasına sebep olmuştur. Yapı 1950’li yıllarda depo olarak kullanılmış, 1977 yılından itibaren ise Kitapçılar Çarşısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. İşlevsel özgünlüğün sürdürülebilirliği konusundaki temel koşul, yapının özgün plan şemasına ve mekânsal özelliklerine zarar vermemek, yapıya ekstra çok büyük bir yük getirmemektir. Günümüzde özgün işlevinden uzak ticaret temelli yeni işlev yapının tipolojik, mekânsal ve teknik birçok değişim geçirmesine sebep olmuş, bu durum yapının özgünlük değerini zedelemiştir. Uluslararası bağlamda ise 1977 yılında Dünya Mirası Sözleşmesi Rehberi oluşturulmuş ve özgünlük kriterleri detaylı bir şekilde tanımlanmıştır. İki gelişme arasındaki yaklaşımın taban tabana zıt olması ülkemizdeki koruma anlayışının gelişim sürecini sorgulamayı da gerektirmektedir.

Yapının en kapsamlı iki onarımı 1970’li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Erol Yurdakul başkanlığında gerçekleştirilen ve yapının büyük bir bölümünün ayağa kaldırıldığı uygulamalar, bir diğeri ise 2010 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları olup koruma kapsamında yapıda pek çok müdahale yapılmıştır (**G. 11**). Uluslararası koruma metinlerinde yapıların özgünlüğüne en çok zarar veren yöntemin rekonstrüksiyon¹²³ uygulamaları olduğu vurgulanmaktadır. Koruma bağlamında oluşturulan tüzüklerde tamamlamaların varsayımlar ile değil ancak ayrıntılı

122 “Venedik Tüzüğü, 1964”.

123 Michael Petzet, “International Charters for Conservation and Restoration,” *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (1931)*, (Münih: ICOMOS, 2004), 31-35. Rekonstrüksiyon, deprem, yangın gibi afetler ya da savaşlar gibi olaylar sonucunda yıkılan veya hasar gören bir yapı veya strüktürün, en son bilinen özgün hâli doğrultusunda, görsel, yazılı veya teknik analiz belgelerine dayalı olarak yeniden inşa edilmesini ifade etmektedir.

ve detaylı bir dokümantasyon ve güvenilir belgeler ile yapılabileceği bildirilmektedir. Rekonstrüksiyon ancak bazı özel durumlarda önerilmiş bir koruma yaklaşımı olup eğer uygulanacaksa da otantiklik kriterleri olan özgün form, teknik ve malzemeye en üst seviyede uyulması tavsiye edilmektedir¹²⁴.

G. 11: Sahabiye Medresesi 1970-2010 Onarımlarına ait müdahale analizi (A. Akşehirlioğlu, 2023)

1970 yılında yapıda ilk kez detaylı hafriyat çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bulunan izlere göre onarım çalışmaları yapılmıştır. Harap durumda olan yapının taç kapıda zarar görmüş olan üst kısmında, yıkılmış hücre, tonoz, kemer ve ayaklarında özgün malzeme kullanılarak rekonstrüksiyona yakın tamamlama yapılmıştır. Tamamlama uygulamaları sırasında kullanılan malzemenin özgün taş olması olumlu bir yaklaşım olmakla birlikte, betonarme kubbe yapımı gibi bazı uygulamaların gerçekleştirilmesi hem yapının özgünlüğüne zarar vermiş hem de uzun vadede malzemede ciddi bozulmalara yol açmıştır. Dönemin koruma anlayışı içinde çimento ve betonarme malzemenin modern malzeme olarak görülmesi ve yapıya verdiği zararların tam bilinmemesi bu uygulamaların gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Restorasyon uygulamalarında çimento malzeme 1940'lı yıllardan 1990'lara kadar çok önemli bir onarım bileşeni olarak kabul görmüş, sağlamaştırma uygulamalarında sıklıkla tercih edilmiştir. Ancak ilerleyen süreçlerde çimentonun malzeme özelliklerinin geleneksel dokuya ve özgün

124 Ulukan, "Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri," 152.

yapı malzemelerine yarardan çok zararının olduğu görülmüş, malzeme onarım uygulamalarında kullanılmamaya ve kullanılan kısımlarda ise yapıdan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

Yapının koruma onarım tarihi sürecinde en önemli ve kapsamlı onarımlarından bir diğeri 2010 yılında gerçekleştirilmiştir. Onarımlar kapsamında yapının özgün özelliklerine dikkat edilerek çeşitli kararlar alınmış, bu kapsamda yapıda nem problemleri yaratarak tuzlanmaya ve malzeme bozulmasına sebep olan çimento esaslı sıva kaldırılmış, yerine horasan harç sıva ile dolgu yapılmıştır. 1970 onarımları sırasında yapıya eklenen betonarme kubbe kaldırılmış, yerine özgün taş kaplama kubbe önerilmiştir. Seramik olarak yapılmış ve orijinaline uygun olmayan kaplamanın, orijinal taş malzeme ile değiştirilmesi ve çim alana dönüştürülen ancak orijinalinde havuz olan kısmın tekrar havuz olarak düzenlenmesi olumlu girişimler olarak değerlendirilebilir.

21. yüzyılın başında gerçekleştirilen onarımlarda, dönemin koruma yaklaşımları çerçevesinde yapıya strüktürel anlamda zarar veren çimento esaslı ve betonarme ile yapılan uygulamalar kaldırılmaya çalışılmıştır. ICOMOS'un 2003 tarihli mimari mirasın strüktürel restorasyonu için belirlediği ilkelerde de koruma uygulamaları sırasında strüktür ve malzemelerin tam olarak bilinmesi, strüktürün ilk yapılışından günümüze kadar geçirdiği süreç, kullanılan teknikler, değişim ve etkileri konusunda bilgi sahibi olmak gerektiğine vurgu yapılmıştır¹²⁵. Bir nevi strüktürel özgünlük içinde koruma ve onarım tarihinin bilinmesi gerektiğinin ifade edildiği metinde, her uygulamada mümkün olduğunca strüktürün ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihî değerine saygı gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir¹²⁶. Ancak Sahabiye Medresesi'nde günümüzdeki işlevinin gerektirdiği uygulamaların özgünlük kriterlerini karşılamadığı görülmektedir. Kitap kafe olarak işlevlendirilen yapıda duvar yüzeylerinin raflarla, sivri beşik tonoz üst örtüsü sıvanarak, alt seviyeden düz bir tavan ile kapatılması, yeni açıklıkların oluşturulması ve depolama için alan oluşturulmaya çalışılması yapının strüktürel özgünlüğünü zedelediği gibi malzeme ve form olarak da özgün mekânsal biçim, ölçü ve boyutlarını değiştirerek yapının algısını zedelemektedir.

Koruma ilkelerinde, yeniden kullanım amacı ile yapılan eklerin yapıya en az zarar verici ve gerektiğinde kaldırılabilir kurgulanması önerildiği hâlde, Sahabiye Medresesi'nde onarımlar sırasında yapılan bazı uygulamaların özgünlüğe zarar verdiği görülmektedir. Hem plan tipolojisinde hem de mekânsal kurgunun algısında önemli bir yere sahip yarı açık mekân niteliğindeki eyvanların, alüminyum cam profiller ile kapatılması hem işlevsel özgünlüğe hem de malzeme ve form özgünlüklerine zarar veren uygulamalardır. Teknik anlamda özgünlüğün vurgulandığı bir diğer nokta ise yeni işlevin gerektirdiği mekanik, elektrik akustik gibi sistemsel donanımların en az

125 "Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler, 2003"

126 "Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler, 2003"

zarar verecek şekilde yapıya eklenmesidir. Sahabiye Medresesi'nde havalandırma sistemlerinin bulunmaması malzeme bozulmasına sebep olmakta, elektrik tesisatındaki özensizlik ise görsel algıya zarar vermektedir.

Sonuç

Koruma konusunda gerçekleştirilen çalışmalar ve uluslararası metinler göz önüne alındığında anıtsal yapıların devamlılığı sağlanırken özgün özelliklerine saygılı yaklaşılması ve bu kapsamda malzeme, plan kurgusu, işlevi, formu gibi pek çok başlığa dikkat edilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Arkeolojik kültür mirası olarak nitelendirilebilecek Sahabiye Medresesi gibi Orta Çağ anıtsal yapılarının özgünlük durumları sorgulamasında, tarihî süreç içerisinde görmüş olduğu koruma çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen bakım ve onarım süreçleri önemli bir belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönemsel olarak hem uluslararası süreçte hem de ülkemizde korumaya dair bakış açısının ve uygulamaların değişim, dönüşüm ve gelişim geçirmiş olması, yapının özgün özellikleri ile günümüze iletilmesinde önemli bir etken olmaktadır. Sahabiye Medresesi'nin onarım sürecine tarihî bir perspektif ile bakıldığında Osmanlı ve Selçuklu Dönemi'nde yapılan uygulamaların günümüz koruma anlayışı ile gerçekleştirilmemiş olduğu görülmekte, korumadaki temel amacın özgün özelliklerinden ziyade fayda odaklı ve işlevsel devamlılığı sağlamak olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Bu sebeple o dönem gerçekleştirilmiş çalışmaların bu bakış açısı ile sorgulanması yüzde yüz sağlıklı bir sonuç verememekle birlikte, yapılan onarımlarında temel özgünlük bileşenlerinden olan işlevin, malzemenin ve formun değişmemesi olumlu olarak değerlendirilebilmektedir.

Sahabiye Medresesi Cumhuriyet Dönemi'nde iki büyük onarım geçirmiş olup 1970'li yıllarda yapılan onarımlarda medresede ciddi oranda bütünleme yapıldığı görülmektedir. Bu onarımlar sırasında, koruma amacı ile sağlıklı olduğu düşünülerek gerçekleştirilen çeşitli uygulamaların yapının özgün özelliklerine zarar verici nitelikte olması ancak günümüzde tespit edilebilmiştir. Özellikle onarımlarında sıkça tercih edilen betonarme malzemenin yapının malzeme ve yapım tekniğine dair detaylarını değiştirmesi ve korumaya dair temel ilkelerden biri olan geri alınabilirlik ilkesine ters olması, yapının özgünlüğünü kaybetmesine sebep olan uygulamalar olarak değerlendirilebilir. Anıtsal yapılar için işlev değişikliği yapılırken temel koşul, yapının yeni işlevini taşıyabilecek durumda olması ve özgün plan düzeni ile mekânsal özelliklerinin büyük ölçüde korunması, bu kapsamda yapının tarihî kimliğinin, mekânsal kurgusunun, belge niteliğinin ve özgünlüğünün zedelenememesidir.

Sonuç olarak, anıtsal yapıların uluslararası koruma standartlarına uygun şekilde özgün bileşenleriyle korumak ve onarım çalışmalarında özgünlük kriterlerine dikkat etmek büyük bir önem taşımaktadır. Kolektif hafıza ve kent kimliğinin en temel un-

surlarından olan Sahabiye Medresesi'nin sonraki koruma çalışmaları titizlikle yürütülmeli, yapılan uygulamalar özgün özelliklerin kaybedilmesine ve kültürel mirasın zarar görmesine sebep olmamalıdır.

Teşekkür: Vakıflar Genel Müdürlüğüne ve Salt Araştırma, Ali Saim Ülgen Arşivine belge ve fotoğrafların kullanımına izin verdiği için teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgement: I would like to thank the General Directorate of Foundations and Salt Research, Ali Saim Ülgen Archive for permission to use the documents and photographs.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmed Nazif Efendi. *Mir'ât-ı Kayseriyye*. Hhaz. Mehmet Palamutoğlu. Kayseri: Kayseri İli Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları. 1987.
- Ahunbay, Zeynep. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayın, 2011.
- Ahunbay, Zeynep. *UNESCO Dünya Miras Listesi ve Miras Yönetimine Etkisi*. Ed. Asu Aksoy. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Akşehirlioğlu, Ayşegül. "Kayseri'de Bulunan Selçuklu Dönemi Sur Dışı Külliyelerinin Koruma ve Onarım Tarihi." Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2022.
- Akok, Mahmut. "Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi." *Türk Arkeoloji Dergisi* XVII-1 (1968): 133-184.
- Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA). Kayseri Sahabiye Medresesi Hakkında Not (TASUDOC1150001). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/78953>
- Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA). Kayseri Sahabiye (Sahip Ata) Medresesi Taçkapı Detayı (TASUH2960003). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/86699>
- Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA). Türkiye'deki Eski Eserlerin Durumu ve Restorasyon Çalışmaları Hakkında Yazışma Ve Raporlar (TASUDOC0486065-6). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/82564>
- Ali Saim Ülgen Arşivi (ASÜA). Kayseri Sahabiye (Sahip Ata) Medresesi Taçkapısı - Portal of Sahabiye Madrasa (TASUH1357). <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/79321>
- Ambraseys, Nicolas ve Caroline Finkel. *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas a Historical Review, 1500-1800*. İstanbul: Eren Yayınevi, 1995.
- Arı, Asım. "Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim." *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 22/2 (2002), 181-192.
- Aslanapa, Oktay. *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.
- Bakırer, Ömür. "Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler." *II. Vakıf Haftası 3-9 Aralık 1984 (Konuşmalar ve Tebliğler)*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1985, 49-64.

- Bilgin, İhsan. "Apartmanlaşmanın Vatani Olur mu?," *Arredamento Dekorasyon* 92 (2007): 56-60.
- Binan, Can. "Türkiye'de Anıtsal Mimari Mirasın Restorasyonu ve Özgünlüğünün Korunması ile İlgili Riskler." *TAÇ Vakfı'nın 25 Yılı Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras*. İstanbul: TAÇ Vakfı, 2001.
- Boy, Arzu. "Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri." *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4 (2017): 57-73.
- Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Vakıflar Fenni Şartname*. İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1936.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Muamelat Genel Müdürlüğü (30-10-0-0), 213/445/12 (23 Şubat 1932).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Maarif (C. MF) 113/5637, 29 Zilhicce 1205 [29 Ağustos 1791]
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Dahiliye İdare (DH. İD) 34/17, 8 Cemaziyevvel 1329 (7 Mayıs 1911).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). İbnülemin Evkaf (İE. EV) 60/6518, 23 Muharrem 1139 (20 Eylül 1726).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). İbnülemin Evkaf (İE. EV) 46/5164, 11 Recep 1115 (20 Kasım 1703).
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA). Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (30-10-0-0), 91/568/11, 1957.
- Çakmaköğlü Kuru, Alev. *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Kayseri'de Türk Devri Mimarisi*. Ankara: İlköz Matbaası, 1998.
- Çalışkan, Necmettin. *Kuruluşundan Günümüze Kayseri Belediyesi*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1995.
- Demir, Ömer ve Mustafa Acar. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Dündar, Abdülkadir. "Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar." *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*. Konya: Selçuklu üniversitesi Basımevi, 2000, 269-280.
- Dünya Miras Merkezi. "Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama İşletim Rehberi 1977." Erişim 21 Eylül 2023. <http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/document-57-11.pdf>
- Eldem, Halil Edhem. *Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumağa Mecburuz*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1933.
- Eldem, Halil Edhem. *Kayseri Şehri*. Haz. Kemal Göde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Erder, Cevat. *Tarihi Çevre Bilinci*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1975.
- Ersen, Ahmet. "Mimari Korumada Otantiklik ve Bütünlük Sorunu." *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 1 (2009): 8-15.
- Ersen, Ahmet. "John Ruskin (1819-1900) ve Konservasyon Hareketi." *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 6 (2010): 52-60.
- Eldek, Hikmet. "Kentsel Koruma ve Dönüşüm; Kayseri-Sahabiye Mahallesi." *International Cultural Heritage Preservation in Times of Risk – Challenges and Opportunities*. İstanbul: YTÜ Basım Yayın Merkezi, 1-8.

- Gabriel, Albert. *Kayseri Türk Anıtları*. Çev. Ahmed Akif Tütenk. Ankara: Güneş Matbaası, 1954.
- Güncel Türkçe Sözlük, “Özgünlük”, erişim 07 Haziran 2024, Türk Dil Kurumu Sözlükleri (sozluk.gov.tr)
- Gürdal, Erol ve Ahmet Ersen. “Tarihi Yapılarda Duvar Onarımları ve Tarihsel Otantikliğin Korunması, Eyüp Sokullu Mehmet Paşa Medresesi Örneği.” *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu V: Tebliğler*. İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları, 2002, 126-129.
- ICOMOS. “Carta del Restauero, 1931.” Erişim 21 Eylül 2023.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf
- ICOMOS. “Venedik Tüzüğü 1964.” Erişim 21 Eylül 2023.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf
- ICOMOS. “ICOMOS Tüzükleri.” Erişim 21 Eylül 2023.
<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>
- ICOMOS. “Nara Özgünlük Belgesi, 1994.” Erişim 21 Eylül 2023.
http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf
- ICOMOS. “Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler 1999.” Erişim 19 Eylül 2023. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0596659001587378959.pdf
- ICOMOS. “Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu için İlkeler, 2003.” Erişim 19 Eylül 2023. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0033791001536913477.pdf
- ICOMOS. “The Icomos Charter for the Interpretation And Presentation Of Cultural Heritage Sites, 2008.” Erişim 20 Eylül 2023. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0066198001536912401.pdf
- ICOMOS. “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri 2011.” Erişim 20 Eylül 2023. http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf
- Ito, Nobuo. “Authenticity Inherent in Cultural Heritage in Asia and Japan.” *Nara Conference on Authenticity*. Nara: ICOMOS, 1994, 35-47.
- İnan Ocak, Zeynep. “Anadolu Selçuklu Dönemi anıtsal yapılarında 20. Yüzyıl başından itibaren gerçekleştirilen onarımlar.” Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2018.
- İnan Ocak, Zeynep. “Kırşehir Cacabey Medresesi ve Onarımları.” *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 21 (2016), 145-170.
- Jokilehto, Jukka. “Authenticity in Restoration Principles and Practices.” *Bulletin of the Association for Preservation Technology* 17 (1985b): 5-11.
- Jokilehto, Jukka. “Authenticity: A General Framework for the Concept.” *Nara Conference on Authenticity*. Nara: ICOMOS, 1994, 85-101.
- Jokilehto Jukka. *A History of Architectural Conservation*. İngiltere: Butterworth- Heinemann, 1985.
- Kandemir, Selahaddin. *Tarihî Eserleri Araştırma ve Koruma Kılavuzu*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1935.
- Karaduman, Hüseyin. “Halil Ethem ve Eski Eserlerimizin Korunmasına Yönelik Bir Yaklaşım.” *Vakıflar Dergisi* 28 (2004): 291-306.
- Karagöz, Mehmet. “XVIII. Asrın Başlarında Kayseri (1700-1730).” Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1993.

- Kayseri Büyükşehir Belediyesi. "Cumhuriyet Meydanı Sahabiye Medresesi." erişim 15 Eylül 2023. <https://www.kayseri.bel.tr/kesfet-listeleme/cumhuriyet-meydani-sahabiye-medresesi>
- Kayseri Şeriyeye Sicilleri (KŞS) 147/21-1.
- Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. "2017 Yılı Eylül Kurul Toplantı Gündemleri." Erişim 22 Eylül 2023. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/66430,gundem-182pdf.pdf?0>
- Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. 2015 Yılı Mayıs Kurul Toplantı Gündemleri." Erişim 22 Eylül 2023. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/67174,gundem-108pdf.pdf?0>;
- Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. "2015 Yılı Kasım Kurul Toplantı Gündemleri." Erişim 22 Eylül 2023. <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/67186,gundem-121pdf.pdf?0>
- Kuban, Doğan. Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- Kuban, Doğan. Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama. İstanbul: YEM yayınları, 2000.
- Kuran, Abdullah. Anadolu Medreseleri. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1969.
- Lemaire, Raymond ve Stovel Herb. "Nara Document on Authenticity." *Nara Conference on Authenticity*. Nara: ICOMOS, 1994, xxi-xxv.
- Madran, Emre. Osmanlı İmparatorluğunun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi: 16.-18. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2004.
- Mason, Randall. "Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices." ed. Marta de la Torre, *Assessing the Values of Cultural Heritage*. Los Angeles: Research Report The Getty Conservation Institute, 2002.
- Mimar Kemalettin. "Konya'da Alaeddin Sarayı Asar-ı Bakiyesi Karatay Medresesi." *Yeni Mecmua* 2 (1917): 29-31.
- Olin, Margaret Rose. *Forms of Representation in Alois Riegl's Theory of Art*. Pensilvanya: Penn State Yayınları, 1992.
- Özbek, Yıldırım ve Celil Arslan. Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008.
- Özirmak, Yasemin. "Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları." Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 1985.
- Özorhan, Fatih. "Mimarlıkta Özgünlük Arayışları: 1950-60 Arası Türkiye Modernliği." Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2008.
- Petzet, Michael. "In the Full Richness of Their Authenticity." *Nara Conference on Authenticity*. Nara: ICOMOS, 1994, 85-101.
- Petzet, Michael. "International Charters for Conservation and Restoration." *The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (1931)*. Münih: ICOMOS, 2004, 31-35.
- "Sahibiye Medresesi Portail, Pop: la Plateforme Ouverte du Oatrimoine." Ministère de la Culture, erişim 22 Eylül 2023. <https://www.pop.culture.gouv.fr/search/list?auteur>
- Sözen, Metin. *Anadolu Medreseleri I; Selçuklular ve Beylikler Devri*. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1970.
- Sümer, Faruk. *Yabanlı Pazar; Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1985.

- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*. Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, 1997.
- Tuncer, Orhan Cezmi. *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğallar*. Ankara: Vakıflar Bankası Yayınevi, 1986.
- Turan, Gökçe "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayetleri Medreseleri ve Müderrisleri." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 11 (Haziran 1996): 163-175. Erişim 21 Eylül 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/5038/68639>.
- TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu." Erişim 21 Eylül 2023. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/tevhid_i_tedrisat_kanunu
- Türkiye Tarihi Anıtları (Ön tasarı)*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- Uğur, Ferit ve Mesut Koman. *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*. İstanbul: Konya Halkevi Neşriyatı, 1934.
- Ulukan, Mehmet. "Mimari Korumada Otantiklik Üzerine Yöntem Araştırması ve İstanbul Tekkelerinde Uygulama Örnekleri." Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2014.
- Ülgen, Ali Saim. *Anıtların Korunması ve Onarılması*. Ankara: Maarif Vekilliği Yayınları, 1943.
- Ülgen, Ali Saim. "Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensippler." *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 1 (1974): 16-20
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-TF001.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-OF003
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-OF002.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-KR001.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 380101007-OC013.
- Yaldız, Esra. "Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi." Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013.
- Yavaş, Alptekin. "Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri." Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

